

EESTI KIRJANDUS

1930

N° 4

SISU:

ANTS ORAS: Eesti luule aastal 1929.

D. PALGI: Eesti romaan 1929. a.

VILLEM ERNITS: Jüri Tilk — Yrjö Virula.

J. TILK: -ste-lõpulistest kohanimedest Eestis.

J. MÄGISTE: Lauri Kettuse „Vatjan kielen
äänehistoria“.

M. SILLAOTS: Pierre Loti — Elust pettunud.

M. SILLAOTS: F. M. Remarque — Läänerindel
muutusefa.

O. TRUU: M. Zoštšenko — Agitaator.

P. HAMBURG: O Luts — Pankrot.

P. HAMBURG: Richard Roht — Aeg.

B. LINDE: Vastuväiteid „Isa Goriot“ tõlke arvus-
tamise puhul.

Lisaks: Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates,
9. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VALJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1930 ASUTATUD 1906. XXIV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Adress: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: H. KRUUS (ajalugu), O. LOORITS (folkloor),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõlkide tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

J. Raudsepp, Küüni 1, tel. 3-01.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: „Ühiskaubamaja“ Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga 5 kr., nahkkoites 2 kr. kallim.

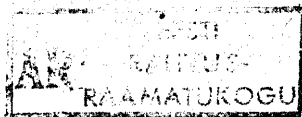
Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks! Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 krooni ühekordselt. Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu seltsi usaldusmehed (nõudke aadresse!) ja seltsi büroo.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Ar 930 P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1930

XXIV AASTAKÄIK

№ 4

Eesti luule aastal 1929.

1.

Läinud aasta ei ole olnud pöördepunktiks meie luulekirjanduses ega ole selle toodang olnud eriliselt suur. Kvantumi suhteline väiksus oneneb suuresti kirjastustingimustest. Eesti Kirjanikkude Liit on ainuke kirjastus, kes võtab vaevaks panna oma kapitale värssidega kaalule. Tõsi küll, ka Tallinna Eesti Kirjastusühisus on avaldanud ühe kogu värssse, kuid see on erandlik nähtus. Ja isegi Kirjanikkude Liit on pidanud ses asjas olema tagasihoidlik. Vähemalt kaks trüki- valmis kogu vanult tunnustatud poeedelt on lükkunud möödunud aasta kavast välja edaspidiseks. Meil on ajakirjanduses deklareeritud, et meie rahvas tarvitab luulet täiesti küllaldaselt määral, võrdeliselt isegi rohkem kui vanad kultuurrahvad. Kui see statistiliselt peaski olema tõsi, ei ole selline rahulolu endaga siiski õige politika. Oleme väike- rahvas, kes tahab moodustada kultuurilise ühiku. See tahtmine paneb peale suured kohustused, muu seas kohustuse olla kaugelt üle mujal normaalseks peetava määra oma kirjanduse ja kunsti eest väljas. Seda ei ole meil igatahes veel täiesti taibatud, kuigi ei ole põhjust kurta otsest kultuur- metslust. Tõsiasi, et meie suure publiku püüded kultuuri poole ei ole siiski eriti väljapaistvad, on põhjustanud vähe- malt selle, et ka väga head luuletistekogud ei pääse päeva- valgele või peavad pikemat aega ootama ilmumist.

Noorilt luuletajailt on 1929. aastal ilmunud ainult üks tõ- siselt arvestatav kogu. Vanemaist ei ole J. Kärner allakirju- tanu arvates esinenud kaugeltki hiilgavana, kuigi näitab, et vanad tehnilised võimed on tal säilinud. Henrik Visnapuu pole küll osutanud tõusu, mis üllataks selliselt nagu tema esimesed kogud, kuid on sellegipärast püsinud väga arves- tatava ja mõnikord kaasakiskuva poeedina, ja Marie Under on veel kord tõestanud, et ta näib alatasa noorenevat ning

suudab käsitleda ikka uusi sisulisi ja vormilisi probleeme. Underi ja Visnapuu kohta võib ütelda, et nende looming on avardunud, esimesel üsna erilisel määral, aga ka teisel vähemalt mõnes palas väga huvitaval moel. Neljanda aastakümne lõppu ja viendat aastakümnet elav põlv ei ole väibunud stagneerumusse — olgugi et pole näha seda kinnihaaramist tänapäeva probleemidest, mida kümme aastat nooremad soovivad neilt näha. Võib-olla saabub kunagi ka see ihaldatav arenemisaste. Seda tungivalt nõuda ei näi siiski võimalik. Ehk peavad teised täitma selle lünga. Olgem rahul sellega, kui saame head ja osalt isegi innustavat kirjandust.

Ei ole kahtlust, et meie väljendusvõime on viimaseil aastail tugevasti tõusnud. Tehakse eksperimente uutel vormialadel. Visnapuul näiteks on vorm läbi elanud uue käärimise, mis ei ole jõudnud lõpule ja sellepärast osalt eksitab, koguini on tundunud mõnele arvustajale tingitud ainult hooletusest. Mõtlen siin eriti riimitehnikat. Ka Kärner püüab kasutada uusi võtteid ja teeb seda vahetevahel õige õnnes-tunult, kuid näib loomult ja laadilt enam sõbrutsevat vana klassilise puhtavormilise stiiliga. Marie Under ei käi udu-teid, vaid eelistab täiesti vormi selgust, kuid töötab oma suunas nii innukalt ning leidlikult, et eesti luulekeele rikastamise alal tuleb teda lugeda novaatoriks. Peab küll möönma, et ei ole tehtud teoreetilisi vormiuuendustepanekuid ja et ei ole hakatud asjast kinni nii süstemaatselt kui Vilmār Adams'i irdriimipropaganda ajal. Seda enam aga näib eksperimenteerimine olevat üldiselt verre läinud. Lugeses viimaseaegseid värsikogusid satud ikka uuesti huvitavaile vormimõtteile, mis tõestavad, et eesti keele rikastamis- ja painutamisevõimalused ei ole kaugeltki tühjaks ammutatud. Igal juhul ei ole tegemist tagurpidiminekuga.

2.

Aastakroonika kirjutajal tuleb paratamatult arvestada ka keskmist ja alla keskmise tasapinna seisvat kirjanduslikku produktsiooni. Alustame oma vaatluse detailsema osa lühikesel pilguheitel katsetajaile, kes nähtavasti oma isiklikud rahalised tagavarad on vaekaussi pannud publiku silma ette pääsemiseks. Nad ei anna muidugi kujutlust meie kirjanduse tasemest, kuid nende põhjal saab aime meie auahnema kirjandusliku diletantismi laadist. Ei saa öelda, et selle trükitud näited oleksid rõõmustavad.

Virve Rännang'u „Vaikuse Viive“ ja K. Ehrman'i „Tänavad“ esindavad nooremat, Anton Suurkase „Rändaja laulud“ ja „Elu unistused — elu töed“ vanemat diletantismi. Meeloluline astmestik viib V. Rännangu pehmet lüüritsemisest Suurkase sentimentaalsuse ja paatose kaudu Ehrmani saamatute jõhkurseorgiatereni, kuhu siiski seguneb hea hulk halemeelsust.

Suurkask on pikemat aega produtseerinud värse, mis sel määral, kui see autori enam kui puuduliku vormitunde varal võimalik, jäljendavad läinud sajandi lõpu ja käesoleva alguse keskpärast ja vahel ka paremat lüürikat. K. E. Söödi „Ma kõnnin hilisel õhtul“ ja Anna Haava tundelised värssid on siin kajastatud hoopis jämedama mänguriista kaudu. Suurkase kogude banaalsustest on A. Adson „Loomingus“ juba andnud väikese valiku. Ei ole seepärast vist mõtet neil lähemalt peatuda. Nali on siin kõrtsinaljale väga lähene, ja paatosest annab hea näite järgmine stroof:

Ma suudlen tormi, ma suudlen päikest,
Ma kaisutan mustavat sügisööd!
Ma ihaldan vägevalt pöravat äikest
ja armastan kirglikult välkude vööd.

Virve Rännang'u pehmed, libisevad meeleolud on väga ebaindividuaalsed, samuti nagu ta vorm. Vahetevahel aimub ehtsamat tunnet ja kuuldub lopsakamat keelt. Vorm on üldiselt „ladus“, kui seda sõna üldse enam tohib tarvitada, ja paiguti päris painduv, kuid värvitu. Riimitehnika on naiivne. Sisuks on idealistlik, õrnutsev mõlgutlemine kõigest, mis ilus, ihaldatav ja hea. Sageli vajutakse umbes sellesse stiili, mida harrastati Caesar Flaischlen'i virkade jäljendajate aegu:

Uks väike tervitus
mu pilvi viind,
sest mitu päeva ju
käin ringi nagu unenäos,
ning midagi heliseb mu sees.

Ma silmi pilun,
kui säraks päike lähedal mu ees,
et tervelt uputab mind valgusse,
mis pimestab.
Ja ometi on taevas tuhkjashall
ning talvekuu.

Karl Ehrman'il on pisut rohkem pretensioone. Ta tahab olla traagiline, groteskne, rabav, julge, jõhker ja tundeline ühtlasi. Barbarus — kelle matemaatilisi-geomeetrilisi effekte

autor jäljendab kaunis hakkamatult —, Schütz, Visnapuu ja võib-olla veel teisedki leiavad endile tahtmatu parodisti. Ehrman ihkab olla sünge kuju, kuid nähtavasti simuleerib ka eneseirooniat. Tema sõnastus ei tunne üldse nüansse, vaid ainult seedimatuimat keelelist tooresmaterjali. Õieti on piinlik teda tsiteerida, kuid aja moenähtuste krampliku jälgijana on ta osalt tüüpiline teatava kirjandusliku publiku kohta. Kindel näib, et väljendusvõimete puudus asetab autori ka inimesena halvemasse valgustusse, kui see endast õiglane. Ta ei leia täpsaid varjundeid ja paneb nende asemele midagi eriskummalist, kuigi maotut, et saavutada kas või mingisugust efekti. Ka nende joonte illustreerimises on minust juba ette jõutud. Piirdun ühe Ehrmani enesekarakteriseeringuga, mida sellisena tuleb kindlasti võtta *cum grano salis*, kuid mis näitab ta stiili. Igatahes on see kirjanduse karikaatuur.

Esmeralda akna all.

Sa seisad tolle tütarlapse akna all
just nagu isehakand, pääst põrund narr,
must mantel üle öla ja kaenla all gitarr.

Mängi katki kas või oma gitarre keeled,
laula end lolliks ja kurdi — tema ei kuule.
Olemine ei ole nüüd „roosiaed“, vaid karm
kannatus, kus valitsevad mõistuse meeled.
Sa oled äraeksind ummikusse karikatuur,
tänapäeva lehekülgedel trükiviga suur —:
must mantel üle öla ja kaenla all gitarr,
just nagu isehakand, pääst põrund narr.

Aguliromantika ja agulimodernism ei ole Ehrmanil veel sattunud õilistavamate mõjude alla, kuigi vahel keset karjuvat mõtte- ja vormilagedust juhtub leidlikumaid, värskemaid kohti. Need on siiski seevõrra harvad, et ei tea hellitada mingeid lootusi.

3.

Julius Oengo ei ole „noorur“, kuid luules ta on parajasti üle jõudmas „andeka algaja“ ja katsetaja astmest. Ta on ennegi andnud hoogsaid asju, aga vorm polnud küps. Tal oli omapärast nägemust, kuid keel ei olnud küllalt paindud. Ühtlasi ta armastas liialdada — kalduda liigsesse paatosesse ja liigsesse sentiment. Samad vead on osalt ta viimasel väikesel kogul „A e g n a“.

See on jutustav luule, s. o. luule, milles atmosfäär, olustik, kohavärv on eriti arvestatavad. Oengol kipuvad need

mattuma liigkõlavusse, eriti käesoleva vihu esimeses luuletises, ent hiljemini saavutatakse rahulikum toon ning aine sellisena on esitatud loomulikkusega, mis kisub kaasa. Eriti tiitelpoeem „Aegna“ voolab laialt ja eepiliselt. Teatavat konventsionaalsust, isegi sentimentaalsust on ikka veel, käsitlus ei ole küllalt varjundirohke ega ole äärjooned küllalt teravalt markeeritud, kuid autori ehtis põhiolemus tungib ikka selgemalt esile. Ta oskab juba valitseda ja juhtida suuri värsivoole, andes neile elu, värvi ja suunda. Paiguti on musikaalsus „Aegnas“ õige suur. Jutustuse psühholoogia on siiski veel kaunis kaheldavalt romantitsev.

Ja an Kärner kuulub meie luuletajate paremikku, kas või oma väljapaistva värsiosavuse tõttu. Päris esirinda ta ei ole suutnud nihkuda avara ja intensiivse omapära puudusel. Tema inspiratsioonid tulevad enam kirjandusest kui elust, olgugi et ta viimasel ajal võrdluste realismiga püüab tõsta oma värsaside mõjuvust. Hinnatav on tal olnud mingi õige harituna tunduv musikaalsus, värsivoolu vaba, kerge edenemine, mis võis viia kaasa isegi siis, kui autoril ei olnud õelda midagi erilist. Ta tunded ja tundeпоosid — sest näib, et tal leidus kumbagi, nagu muide enamikul meist — olid väljendatud paiguti otse elegantsena mõjuvas keeles, kuigi võtted polnud alati subtiilseimad. Kuid sealsamas oli tal võimalik mõne peene literaarse võrdlusega sugereerida ka tõelist kultuuri. Pealetungivana ei tundunud ta luule kunagi — vähemalt mitte kunstilises suhtes. Kärner ei ole kuulutanud uusi kunstilisi tõdesid, vaid on püüdnud arendada juba leitud viljelust.

Ei tundu juhulisena, et Kärner korduvalt on tõlkinud Schiller'it. Schilleri selge vorm ja üldiselt lihtsajooneline sisu, ta kõlavus ja hoidumine ekstravagantsusest sobivad hästi Kärneriga. Selle kongeniaalsuse tulemuseks oli väga loetav ja meelepärane „Wilhelm Tell'i“ tõlge. Ootame Heine valikut. Saksa juudi komplitseeritud, hüplev, mürgistatud vaim on uuelaadne ülesanne Kärnerile, kelle looming on liikunud sirgemaid ning tavalisemaid teid.

Kärneri suurimaks ebakohaks on minu arvates olnud liha ja vere puudumine. Tal oli rütmi, kuid puudus konkreetne nägemus. Oleks muidugi kardetav siin liialt üldistada. Mäletan kõnesolevalt luuletajalt diskreetseid, lihtsaid vinjette, mis sisendasid intiimseid meeleolusid. Kuid need olid vinjetid. Juba „Bianca ja Ruth“, mille tehnika alahindamine oleks suur ülekohtus, kannatab kontuuride udususe all, ehkki ses alatasa esile tulev tundehardus on enamasti veenev

ja seega üldmulje ei ole tühi. Tuleb siiski möönda, et siin ei avastatud väga uut maailma, vaid et näiteks juba vormi tõttu sugereeruv Lermontov ja Puškin on sageli andnud teosele jume. See ei ole kuigi äge etteheide. Teos sellisena oli saavutis. Ainult jäi küsitavaks, kuhu areneb Kärner edasi ilma täiesti uudsete elamusteta. Ning peame tunnustama: neid uusi vapustavaid, regenereerivaid elamusi ei ole olnud. Endine lüüritsemine on kandunud läbi üsna mitmeköite, mõnigi kord tihenedes lüürikaks, kuid seevõrra puhtundelist laadi lüürikaks, et selle produtseerimine nii suuris annuseis näis hädaohtlik. Kärneril on õnnestunud väikesi väga ilusaid pilte. Niipea kui ta maastikkude ja žanrimaalide mõõdud suurenevad, tundub pinevus vähenevat ja kipuvad muutuma konventsionaalsemaks nii vorm kui nägemus. Vähemalt viimaseil aastail — enam kui varemalt — on see olnud nii. Mida harilikult jälgid huviga, on vormi voolavus, kuid see ei korva muud. Kujud, võrdlused olid sageli ilusad — nad tuletasid meelde Tuglase nooruslaadi:

Kui tšello poognad loodes pikad pilveribad
 nüüd purpurise eha keelil tõmblevad.
 Puult, põõsailt kõikjal lõhnade narkoosi tibab,
 jões hõbeuduses kui neitsid kümblevad.
 Oo, ennast unustada kaunis kirehoos
 ses üürikeses öös, kus sünd ja surm on koos.

Tõsi, neist laialt maalitud ilunägemusist mõjuvamad olid mõned ehtsad tundepuhangud. Kui Kärner järsku hakkab vilistama — milleks tal kahjuks küllalt sageli ei juhtu olema lõbusat tuju — on ta hea reisikumpan, kelle seltsis viibiks mõnedki tunnid:

Oo, õnnis päeva kava:
 ma vilistan, ma vilistan!

.....
 Miks muret tühja muretan —
 ka suurim valu läheb!
 Miks oma liha suretan,
 kui päevi niigi vähe!
 On kaunis maailm, lai ja uus,
 ja veetlev ikka maantee kruus.
 Kas kodukurus, metsas
 kord leian viimse otsa —
 ma vilistan, ma vilistan.

See on siiski erandlik juhus. Tavaliselt on autori prentensioonid suuremad. Juba viimase kogu pealkiri „Tormilüüra“ näitab seda väga selgesti. Diskreetsusele sündinud poeet hakkab liigutama tugevamaid keeli, aga pingutab

kramplikult üle — ja mõni keel käriseb. Väljaspool enda pärislaadi ei suuda Kärner hoiduda dissonantsidest.

Teose sisu kohta on juba avaldatud arvamist. Veebruaris „Loomingus“ ütleb A. Adson põhjusega, et süüdistused maailmale, mis arvustaja meelest küüniavad *mania gloriosa*'ni, ei ole usutavad: „Et muidu autor esineb normaalsena, siis peame võtma ta maaniaid poosina.“ See on tugevasti öeldud. Kuid Kärner ei seleta tõesti, mille nimel ta võitleb ja mida laadi on nii palju kaebeid ja pahandamist põhjustanud kallaletungid. Jääbki sisulise monotoonsuse ja põhjendamatus mulje, millest ei saa üle. Kuid vaadelgem teda pisut ka kui kunstnikku.

Ilusa, delikaatse tooni asemel, mida nautisime mitmes ta varemases töös, harrastab autor praegu suuri kontraste — erilise kangekaelsusega ülevust taotlevat kauniskõla, mis avaldub peamiselt võõrsõnade ohtras tarvituselevõtus, ja naturalismi, mis pole loomulik, vaid paisatakse vägisi rahulikult ja võrdlemisi traditsiooniliselt liuglevaisse stroofidesse. Tundub valusat ühtesulatamatust. Ühelt poolt:

Kui jämesoolikas on Viru tänav hall:
aedvili, liha, libud, lihunikud — sugu,
ja kõik see keerlemine sügispäikse all
näib mulle nagu päätükk verist ajalugu.

Teiselt poolt paatos, roosid, „luule“:

See jäägu viimseks ajal puhta proosa:
ei kõhtu kummarda mu luuleliik.
On õhtutaevas täna õrn ja roosa,
ning kurbust kajastab mu silme fiik.

Minusse isiklikult mõjub ebakõlana Tallinna turu W. C.-de mainimine ja otse selle järele pateetiline kaksikvärss:

Ma liigun vahel majade kui demiurg,
mu poole aknad kõik — need maskid variseri.

Nähtavasti dissonantside taotlemine on Kärneril teadlik. Nende menukaks tarvitamiseks on siiski vaja teissugust, vähem musikaalse lüürika helilaadis häälestatud hingeelu. Kui Semper'i kirjelduste teravamate nurkade vahelt torkub esile mingi brutaalsemaid füüsilisi tarbeid meeldetuletav sõna (mida ei juhtu sagedasti), ei ole see nii hämmastav. Kärneril tundub see olevat ebakohal.

Need vähesed näited vihjaku vaid üldiselt, et Kärneril näib saanud kriis. Endine esteetitsev-musikaalitsev, intiimne laad ei rahulda teda enam. Ta tahaks kaasa minna aja naturalistliku mahlakusega, kuid tal puudub sellega sise-

mine kontakt. Tulemuseks on esiotsa üldmulje fataalne käristumine. Tehniliselt on Kärneri võimed endised, kuigi ta näib kirjutavat vähema hoolega, kuid edaspidise toodangu õigustuseks peaks talle kuskilt peale puhuma uus, värskendav inspiratsioonituul.

Visnapuu rikkalikult pillavast ja vahelduvast vormist ning tugevaist tundepuhanguist olime omal ajal nii hellitatud, et ta hilisem aeglasemalt minev areng on sageli jätnud pettumustunde. Visnapuu alustas ohtralt mõjuva rütmika ja avaralt võetud pildistikuga, ning ilmsesti üle ärte keev tunne oli nii intensiivne, et kristalliseerus väga teravaiks ja tihedaiks poeetiliseks organismeks. Okupatsiooni ja vabadussõja aegu ja iseseisvuse esimesil aastail ilmus talt palju asju, mis sööbisid otsekohe meelde oma kindla, huvitava rütmi ja jõulise riimistikuga. Siis aegapidi näis hoog raugevat. Luuletised pikenesid, muutusid abstraktsemaiks, kaotasid äärjoonte selguse. Luuletaja näis seda ise tundvat. Mina vähemalt ei suuda teisiti seletada „Parsilai“ värsside monotoonset, pealekäivat raiumist, mis ainult siin-seal mõjub jõulisena. Esitan siinsamas teooria, mis võib-olla lükatakse kohe ümber, et Visnapuu kaldus teadlikult või ebateadlikult ülikonkreetsusse, et lahti saada teda juba painama hakanud abstraktsuse ja ebamäärasuse tondist. Kuid see *tour de force* ei õnnestunud. Tundus otsekohe, et see kõik oli forsseeritud, meelega liialdatud, ilma et liialdus sellisel kujul oleks olnud sisemiselt õigustatud. Ei eita seejuures, et poeedil oleks selle konkreetsuse ristisõidu puhul tekkinud eriti vormi alal häid mõtteid, mida ta hiljemini on osanud virtuooslikumalt kasutada. Ainult toonitan seda, millega vist enamik lugejaid on nõus, et võrreldes „Amores'e“ kergelt tuleva hoo ja jõuga on „Parsilai“ lühikesed, meeletlikult korduvad löögid hoopis kunstlikumad.

Pärastised vihud ei näita tihenemist, vaid peamiselt otsinguid, mil pole täiskaalulisi tulemusi. Muidugi — erandlikke palu, mis tõestavad Visnapuu võimete aegajalist selgumist ning koondumist, on leidunud alati. Ainult üldiselt on kobamine õige tunduv. Selle jätkumist on märgata ka mulluses kogus „Puuslikud“, olgugi ses tervete järkude kaupa luulet, milles aimub uut elu ja sirget suunda.

Kordan veel, mis on tulnud öelda juba varemalt, et minu arvates ei ole sugugi tarvet kogu meie luulet ümber rakedada optimismi, aktiivsusse ja whitmanismi. Värskus ja elurõõm on soovitatavad, aga nende puudumist ei saa teha

etteheiteks. Ka süngusel on õigustust. Isiklikke elamusi ei ole iga kord võimalik ümber käända paremuse poole. Loodame muidugi, et noorem põlv saab sotsiaalsemaks ja avaramaks, kuid meil on olnud tarvis teerajajaid endaleidmiseni kas või esialgse solipsismi kaudu. Kuigi kaua see viimane ei või rahuldada, kui ta ei muutu otse haiguseks. Ka Visnapuu, kes on laulnud nii kaua enesest ja oma armastustest, on ühtelugu olnud püüdu neist välja, kuid ta senine väärtus näib siiski peamiselt seisvat introspektiivse vaatluse süvendamises, alalises endakajastuses. Seda intensiivset enesesilmlemist on tarvis kas või selleks, et haigusest lahti saada ja minna uute, avaramate elamuste poole. Visnapuu leiame kõik oma hingeelu teatavate külgede peegeldust. Ta aitab meil neist teadlikuks saada. On nad kord läbi elatud, siis peab loomulikus korras järgnema vastupidine reaktsioon. Nii on kirjanduses kõik väärtuslik, mis on intensiivne. See avab meis ummistunud sooned, lubab meil näha teatavaid eluaspekte ja nende suhtes seisukohta võtta. Ainult nõrkadele, kes alistuvad ühelle elamulaadile seevõrra, et ei pääse sest enam välja, võib intensiivne kirjandus muutuda saatuslikuks.

Visnapuu on pannud sesse kogusse oma pessimismi ekstrakti. Ta on seletanud ise selle raamatu ehitust. Loodus, armastus — kõik sidemed osutuvad petlikeks „puuslikeks“, ebajumalaiks. Igale sellisele puuslikule on omistatud üks sari sellest luuletiste vihust, ning pea iga sarja lõpus on mingi kokkuvõtt. Ainus asi, mis jääb poeedi arvates püsima, on elu kui seesugune, olemasolu ise, eod uueks arenguks, mille suunda ei tea, kuid mille võimalus siiski lubab hoiduda lõplikust meeleheitest. Et säärane filosoofia ei ole lohutav ja et nooruslikum meel protesteerib selle vastu, on ilmne. Meil on tarvis kindlamaid suundi ja juhtivamaid veendeid. Kuid pessimistile saab teha etteheiteid ainult siis, kui ta teeskleb ja poseerib või andub nukrusele liiga kergesti, liiga naiselikult. Esimese, s. o. teeskluse oletamiseks ei näe käesoleva kogu puhul põhjust. Viimase, s. o. liigse hellameelsuse leidmine ei ole ehk võimatu. Siiski näib kindel, et vähemalt luuletaja omaste surma puhul kirjutatud palades on pessimismi põhjus niivõrt osavõtet vääriv ja inimlikult mõistetav, et ka teoreetitseja ei hakka siin vastu vaidlema. Pealegi on elamused siin leidnud nii veenva ning haarava kuju, et see luuletistekogu jääb kas või selle ühe sarja pärast väärtuslikuks saavutiseks.

Vormilt on Visnapuu maad kuulamas uute võimaluste

poole. Selles raamatus on tagasihoidlikumaid osi, milles ükski tundeimpulss pole pääsenud kõikvõimsana esirinda. Kevade tulek, helge, rusuv südasuvi, kerge, hell suveöö on kajastunud vormilaadis, mis on sisule peenelt kohastatud. Hoogsus ei oleks siin mõjunud. Visnapuu hoidubki neis palades peaaegu süstemaatselt liiga täielistest kooskõladest ja püüab arendada diskreetsemat vormilaadi — mitte esimesena meie luules, kuid tugevasti isikupärase nüansiga. Eriti rõhutatakse konsonantide identsust, kuna vokaalid on vahelduvad ka riimsõnus. Kaugeltki kõik seda laadi katsed ei mõju esiotsa veel puhtalt ja lõpuniviidult, kuid on rohkesti kohti, kus vorm ja sisu harmoneeruvad täiesti.

Visnapuu — pea täieline introspektsioon, vanade närvlevate, haigete aegade tõttu nii põhjani vapustunud, nii rööpast löödud, et kramplikult ja valulevalt otsib iseennast ja mingit välispidet visklevale minale! Ta ei ole seda leidnud. Ta seisab ikka veel ristteel, ei ole küll kaotanud usku olemasollu kui sellisesse, kuid loeb kõik muu „puuslikeks“. Tema isiklik häda on käevunud juba nii sügavale, et võib-olla tuleb kriis, mis päästab ta välja. *M a r i e U n d e r* on juba pääsenudki kuristikust esile. Mäletame kõik tema „Unetu laulu“. Ahastus, närvitsus, valu — nii füüsiline kui psüühiline — läbistasid ta „Hääle varjust“ nii puurivalt, et tundus raske ennustada helenemist. Aga just elamuste suur pinevus ja puurivus näib toonud talle vabastuse. Nagu maailm haigusest toibujale näib päikeselisem kui kunagi enne, nii hakkas Under pärast toda raamatut uue, otse kirgliku hellusega vaatlema ümbritsevat. Tulemuseks oli „Rõõm ühest ilusast päevast“. Võib-olla tuli vabanemine ka sellepärast hõlpsamalt, et nukrus ja masendus näivad Underil vähem ilmavaatelist kui instinktiivset laadi. Küll oskab ta luuletisis üksikuid momente esitada nii teritatud kujul, et sellest tahaks välja lugeda ilmavaadet, kuid näib, et teravus on peamiselt stiililiste relvade ihutusest. Oletan ühtlasi veel kord, et raskete elamuste põhjaniküündivus oli luuletajas selle külje nii tühjaks ammutanud, et ei jäänud üle muud kui pöörduda mujale.

Nii „Hääle varjust“ kui ka „Rõõm ühest ilusast päevast“ näitasid toonitatumalt seda, mida Underis oli tunda juba ammu — et sel äärmiselt subjektiivsel luuletajal oli tee lahti ka enesest välja avarasse maailma. Ta on alati olnud tugevasti impressionistlikkude kalduvustega — aldis kõigele, mis tuli väljast. Juba „Sonetid“ näitavad seda. Kuigi neis alati on ilmselt isikupärasest tundetooni, tulvab siiski pilte,

milles kajastub välisilm. Under ei ole põrmugi eremiit. Visnapuu laulab juba päris alul „loobumustest“. Ka Under loobub, kuid melanhoolselt, ihaldades naudingut. Ta näeb maailma süngust — kuid igatseb paremat, ja kui selle parema tajumine saab sisemiselt vähegi võimalikuks, tuleb see otse kosena poetessi psüühisse. Ta on nii erk, et iga mureleiab tas kergesti vastukaja, aga põhimiselt on ta siiski muretetu iseloom, kes igal hetkel on valmis uuesti paiskuma olemasolu suurde avantüüri. Ta on valmis anduma maailmale, nähtavasti instinktiivse teadmise, et see ei raba teda maha, vaid ainult avardab teda, annab talle uut materjali. Omal ajal ta oli nii põhjalikult läbi elanud iseennast, s. o. peamiselt enda tundelist, instinktiivset poolt, et nüüd võib kalduda muu maailma vaatlusse — küll mitte külma objektiivsusega, kuid siiski sisemiselt rahulikuna. „Õpi enne ennast tundma, siis vaatle teisi“ — see põhimõte näib tal teostunud. Kuivõrra mõistuslikult, on iseküsimus. Kuid lüüriliselt luuletajalt ei nõuta esijoones mõistuslikku teadlikkust.

Visnapuu tundus nägevat neid jooni omal ajal, kui ta „Loomingus“ avaldas oma essee Underi lüürilisest toodangust. Praegu ei jää üle muud kui tema eeskujul samu fakte konstateerida. Poetess on läinud vallutama välisilma oma meelte ja fantaasiaga. Ning väga tunnustatav on, et need vallutised on saanud õige kõrgelt organiseeritud kuju — nad ei esine üksikute muljekildudena, vaid luuletaja läheb eepikasse, aineisse, mil on vähe otsekohest tegemist tema endaga. Ta juba väga painduvaks kooldunud fantaasia ja selle tööriist, keel, asuvad julgelt käsitlema igasuguseid esemeid. Ennegi olime talt lugenud rea ballaaditaolisi asju, osalt olevikust. Praegu, „Õnnevarjutuses“, läheb autor tagasi kaugesse minevikku, legendide ja traditsioonide maailma, ja annab neile liha ning vere. Väga palju aineid on võetud meie oma maa ja rahva pärimustest, mõned on eksootilised. Kuidas folkloristid kohtlevad Underi retki meie mütoloogiasse ja rahva muistendesse, on minul teadmata, kuid on vägagi võimalik, et nad ei leia talt täit eestipärasust, täit rahvalaadsust. Nii individuaalselt poeedilt kui Under ei olnudki seda oodata. Jätkub minu arvates sellest, et ta igale ainele on andnud asjakohase värvingu — et iga pala antud seoses tundub indiviidina. Meie dekoratiivselt perifrastiline ja perifraasis sageli nii karske ning õilmeline rahvaluule ei ole samatõuline luuleliik kui Underi iga muljet võimalikult teravaks ja plästiliseks vooliv ballaadika. Sellega tuleb minu arvates

leppida. Rahvaluule laadi uuendajat *à la* Eino Leino ootame veel, kuigi õnnestunud katseid on olemas. Under ei suuda alistuda võõrale stiilile — ta on alati tema ise ja loob igale ainele uue, ta enda olemusega kooskõlas oleva vormi.

Neile ballaadidele on suusõnal heidetud ette psühholoogilise vahelduse vähesust ja väliseffektide liigtaotlust. Sellega tuleb mõnel puhul olla nõus. Üliohtuna käepärast olev keeleline materjal tundub vahetevahel minevat äärmuseni, kuid meil pole siiski rikkust kunagi olnud nii palju, et nüüd, mil seda saame, tuleks seda hüljata. Selline hüpertroofia on meie oludes vägagi vastuvõetav — eriti kuna ka sügavamaist muljeist ei ole kaugeltki puudu.

Vabalt haarav ja loov, vabalt pilduv — sellisena tundub Under praegu. See kõik näib äärmiselt spontaanne. Ma ei kahtle siiski, et selle eel on käinud palju tööd — et juba sõnalise materjali kogumine on olnud väga teadlik, kuigi tagavarade esilepurskumine antud tekstidesse võis olla hoogus ja vaevata. Kõigil oleks õppimist Underi meeliuju-tavast vormist.

4.

Niipalju otsekohestest uudistest. Näeme edasiliikumist, osalt ülespoole. Meie luule surma ei ole karta. Tarvis oleks siiski uute temperamentide hoogsat sekjalöömist. „Loomingust“ on umbes näha, mis võib tulla lähemal ajal lisaks. Uustulnukaist lootustäratavaim, Schütz, e l a b edasi, žestikuleerib, tundleb sama elavalt kui ennegi, on avar, kuid pole avardunud; Erni Hiir liitub liiga lähedalt traditsiooniga; Semper on hakanud „tundma avaruste tuuleõhku“ hoopis enam kui enne ja on ka intellektuaalselt veelgi peendunud; Under on kirjutanud sonette, mis on mitmekesisemad ja minu meelest huvitavamad kui endised. Neist, kes pole veel avaldanud erikogusid, on väga mainitavad erk, musikaalne, neurasteeniliste nägemustega võitlev Heiti Talvik ja kindlakäeline Eduard Visnapuu. Ja nii edasi. Elame. Baudelaire kirjutas terve elu kestes vaid ühe kogu ja T. S. Eliot on vähem tootlik kui ükski meil tõsiselt luulesse sööstinud kirjanik.

Kokkuvõtte sellest, mis see sajand meil senini luule alal andnud, pakub G. Suitsu „Eesti nüüdislühürika“. Siin ei ole võimalik seda detailsemalt käsitleda. Igatahes osutub meie lühürika kogupildis kindlasti huvitavaks. Kahjuks on ses antoloogias nähtavasti jälgitud põhimõtet, valida peamiselt

vähem tuttav. Nii mõnigi siin esinevaist võib-olla parem luuletis on seetõttu jäänud välja. Ent selge on, et see printsiip on meile lähendanud nii mõnedki värsid, mis seni olid jäänud silmapaari vahele.

Väga huvitava saavutisena oleks märgitav vihk tõlke- luulet J. Semper'ilt. „Valik Vaerhaereni luuletisi“ on hoogus, innuga sooritatud teos, mis näitab lõplikult, et meie keele paindumus ja rikkus on väga lähedased küpsusele. Ei taha väita, et keel oleks küps — see tähendaks loobumist selle teadlikust ja süstemaatselt edasiarendusest, mida vajame siiski veel. Kuid ses suhtes on lugu sama kui Tallinna valmimisega — mõlemaid lõppe tuleb oodata loodetavasti veel õigegi kaua.

Ants Oras.

Eesti romaan 1929. a.

2

August Mälgi „Läbi öö's“ paisub erandlik ja suurendav käsitlus juba romantiliseks: raamat on täis tungi suurejoonelisemasse ja on häälestatud üsna tundeliselt.

Tahtes öelda Mälgi tõmbavama omaduse, peaks silmas pidama just tema tugevat tundetooni. Autor elab kaasa oma kangelasele, ja olgu tegevuse areng kui rumal tahes, see kaasatundmine mõjustab ikkagi lugejat. Pääseb maksuma vanasõna: mis südamest tuleb, see südamesse läheb. See-pärast pole midagi imestada, kui „Läbi öö“ leiab lugejaid ja lugupidajaid.

Tung suurejoonelisemasse on sünnitanud „Läbi öös“ tegelase, kelle nimeks on Proomet Murdmaa. Elus saadab ta palju korda, kõik edeneb tal — peale armastuse. On töötav kunstnik, satub armupettumusse, läheb siis salaviinaga hangedajaks, ajab miljoneid kokku, otsekui oleksid need kollased lehed sügismetsas, tõuseb oma südameetraagika kangelaslikuks kättetasujaks ja ühtlasi lõplikult ohvriks. Autor on idealiseerinud Murdmaa võimeid ja vähendanud tõsielulisi takistusi. Murdmaa võiks olla unistus, mitte aga tegelik isik.

Ühenduses tugeva tundetooniga oleks võinud see unistus romaanis kasvada üsna tugevaks ja raamat oleks võinud olla vähemalt romantilise teosena ühtlane ja ka mõjuv.

Kuid see ei lähe Mälgil korda. Esiteks ta ei suuda romantilisele tegevustiku arengule puhuda purjedesse täit tormi. Ja mis romantika on siis nurga tagant tuleva nõrga-

puhanguga? Selleks tormiks on romaanis määratud Murd-
maa armupettumus aristokraatliku Laura vastu. Mälk aga
ei arenda seda mõjuvalt välja ja teiseks poogib ta vahele
palju elamusi ning pilte, mis pole sellega nähtavas seoses
(kuigi nad teoreetiliselt peaksid seda olema), ja need pikad
vahejuhtumused kahandavad armupettumuse puhangute väi-
kesigi iile.

Lisaks on palju mõtisklusi, mis esinevad targutustena ja
ei toeta teose loomupärasest romantikat.

Nii siis on tänapäeva valitsev realism „Läbi ööle“ oma
pitseri peale surunud — ja teose sisemine hoog jääb kängu.

Selle pooleldi romantilise, pooleldi realistliku tüübi tege-
vusega on muigamapanevas suhtumuses mõningad kõrval-
jooned. Armastuses pettunud Murdmaa kukub viimaks armas-
tuses lõplikult sisse, kuid, ime küll, romaani kestel esineb ta
rüütlina, kes mõjub naistesse vastupanematu jõuga. Miks ei
anna ta suur jõud siis tulemusi?

Edasi on üsna naiivne suurejoonelisuse taotlus aadlike
sissevõtte ning jumaldamine, Viieristi loss romantilises met-
saiüksinduses ja viiulimängud kabelis ning nendega seotud
müstitsism.

Müstitsismi kaldub ka kogu teose mõttelennu põhisuund.
Autor võtab selle kokku 402. lk.: „Ta oli jõudnud läbi eksi-
miste öö, milleks on meie igauhe elu.“

Imelikus vastuolus on selle hääbuva tendentsiga Murd-
maa kangelaslik isik: ühelt poolt kõike ületav jõud, kes on
kunstnik, äriiline geenius ja õpib inglise keelegi ära, nagu
oleks see ükskordüks, kuid teiselt poolt kadumine, hukku-
mine.

Neid imestavaid märkusi on põhjust teha veel väga palju-
des kohtades. Ja lõpuks tahad ütelda, et see teos on loetav
kompott, kus kõike sees, mida tihtigi armastatakse süüa,
kuid kokkuvõetult ikkagi segane ja väikesejõuline teos, mis
lisaks sellele tundub läbi ja läbi literatuurina: loe läbi rida
meeldivaid raamatuid, tunne kaasa, projitseeri kogunenud
muljed enese isiku siseellu, kuku vaimustusse ja kirjuta siis
maha 400 lk., mille lõpuks õigusega võid öelda: „Armastan
ise seda teost ja usun, et leidub teisigi samamõttelisi.“

August Kirsimäe „Puhastustule“ kangelane
Ilmar Mõtsalind on samuti unistus nagu Mälgi Proomet
Murdmaagi. Juba välimus: see on idealiseeritud alati ja
igal pool ja nii palju, et peaaegu lõhkemiseni: ikka on maa-
kerana lai ning vaba Mõtsalinnu kumer rind, füüsiliselt võib
ta kõike, mis mehest on ettekujutatav, võib prassida näda-

Nad juues või müües end naistele ja ikka olla värske ning puhas nagu varsake. Peipsi mässulisil lühikesil vahutavail kaldalainel on ta vabalt peal nagu kork; ilma et oleks ratsutaja, kihutab ta tulise täku seljas kümneid kilomeetreid, ajab tuhatnelja õõ pimeduses põhjatu porisel teel läbi metsa, paneb täku hüppama üle raudtee kaitsepuu nagu üllas cowboy-kinos ja tapab siis suuremeelse kangelasena vigastatud hobuse; tema garderoob on täiuslik nagu ei kellelgi muul jne. Mida võib unistada edev ja väikeserahaline pisisportlane, see on leidnud kehastuse Ilmar Mõtsalinnus.

Seda unistuslikku külge peab arvestama, kui asuda üldse seile tüübi juurde.

Mis puutub selle tüübi põhijoontesse, siis on ta oma jagu uudne. See on ennastkummardav ja ennast ülistav noormees, kehaliselt võimetega, kuid vaimliselt üpris kõlkane. Tema väärtuse on autor võtnud kõige tabavamalt kokku 188. lk., karakteriseerides tema iseloomulikku joont sõnadega: „hellitatud isase suurusehullustus“. See on üpris aktuaalne ja julge teema. Paljud on alla kriipsutanud just „Puhastustule“ teema ning tüübi uudust ja leidnud siit tõelised ja ainsad väärtused. Nad on näinud asja siiski ühekülgelt. Tõsi, „Puhastustule“ tüüp ja teema annavad põhjust palju rääkida, ja see on kahtlemata väärtus, kuid seejuures ärgem unustagem otseseid puudusi.

Ja üks puudus on, et tüüp on võetud unistuslikus suureduses.

Kui autori eeltoodud kangelashinnangut kohastada tegelikule olukorrale, siis võiks öelda Mõtsalinnu peaomaduseks: „edeva mammipojast isase suurusehullustus“. Ilmar Mõtsalind on oma teguviisilt keksiv suuresõnaline ja pähetuubitud kommetega noormees, päriselt edev mammipoeg. Sellele vähejõulisele põhiomadusele poogitakse külge „isase suurusehullustus“ ja unistatakse, et selle viimase teostamine on manguasi. Kõik on ainult selle päralt, et kangelane saaks demonstreerida „isase suurusehullustust“. Kuid tõeliselt pole tegelik elu nii alistuv.

Nii et ühelt poolt on küll võetud käsitlusele uudne teema ja uudne tüüp, kuid tema rakendus ellu on võlts. Kas saab nüüd seda tüüpi võtta eriti väärtuslikuna ka uuduse mõttes? Ma arvan, et tõeliselt ei saa. Kui seda tehakse, siis hakatakse fantaseerima juba omalt poolt. Ning ega ei saa ikkagi mõõta kirjandusliku teose väärtust sellega, et kuivõrt on võimalik tema kulul väljendada omi mõtteid.

Mis puutub üliõpilaselu kujutusse, siis pole seda teoses

kuigivõrt tähelepandavalt tehtud. See on kõik rohkem väline, ainult „garderoob“. Muidugi, korporantliku eluviisi naeruvääristamiseks annab „Puhastustuli“ ju palju konkse, kuid isegi korporandest üliõpilaste elu on siin esitatud nähtavasti vägagi ühekülgsest. Ning needki ühekülgused on suurendatud naeruväärsuseni (enese aust lugupidamine, härrasmehelikkus jne.).

Mis on võimaldanud selle ülespuhutud tüübi? Vastus: autori suhtumine tegelasse. Kui autor võtaks Ilmar Mõtsalindu realistliku erapooletusega või irooniaga või kui romaan esineks pihtimusena, siis võiks see tüüp tõesti rabada oma uudusega. Siis oleks ta isegi suurte vigade puhul huvitav „inimlik dokument“. Seda viimast võimalust kiidetaksegi. Kuid see on eksitus.

August Kirsimägi suhtub oma tegelasse ilma distantsita: kõik, mida toimetab Ilmar Mõtsalind, on lausestatud nii suure pooldamisega, et kangelase ja autori funktsioonid sulavad ühte. Mõtsalind tundub autori kõige vahetuma unistusepildina.

Siit kasvab välja romaani olulisem pahe: see edevus, ülespuhumine, „isase suurusehullustus“, enese jumaldamine, mis iseloomustasid Mõtsalindu, iseloomustavad ka teose käsitusviisi: see on kõige puhtam ülespuhumine, „isase suurusehullustus“, edevus jne. See loob teose ja lugeja vahel ebameeldiva õhustiku, sest piinlik on jälgida niisugust ülespuhutud suurusehullustuslikku käsitusviisi.

Kui nüüd rääkida „inimlikust dokumendist“, siis seda ei ole mitte Ilmar Mõtsalind, vaid August Kirsimägi, kui teose autor, ühes teose peategelasega moodustab küll huvitava inimliku dokumendi meie kirjanduslikust elust.

Distantsitu käsitusviis ja reklaami pasundamine, et tegu on haruldase autobiograafilise teosega, provotseerivad samastama August Kirsimäge romaani kangelasega. Ühtlasi näeb igauks, et Ilmar on ainult suurusehullustuslik unistus; seepärast tehakse järeldus, et „Puhastustuli“ on Kirsimäe enese reklaam. Kuigi autor selle vastu protestib, ometi on säärane järeldus teose laadi ja reklaamivõtte tõttu põhjendatud.

Mis puutub „Puhastustule“ „ebamoraalsusse“ jne., siis minu arust on see probleem siin üsna kõrvaline. Kas „Puhastustule“ põhitooni läagus ei peleta igasugused ebamoraalsuse mõjustuste võimalused?

Samuti ei taha ruumi raisata igasuguste vastuokuste, naiivsuste, naeruväärsete filosoferimiste jne. paljastamisega. Ses mõttes on „Puhastustuli“ väga suurte võimalustega. Ju-

hiksin tähelepanu ainult ühele. Suurusehullustuses näeb Ilmar, et teised ei suuda teda mõista. See on teiste suur patt. Lõpus näitab autor, et teised kõik mõistavad Ilmar Mõsalindu. Nii siis on teised tegelased käinud läbi puhastustulest. Ja kuidas see teostus? Ilmar käis Pariisis prassimas, elades seal meeslibuna. See tõsiasi osutub teistele puhastustuleks. Kuid Ilmar ise on samane kui ennegi, ei temal pole olnud tõeliselt mingit puhastustuld. Pealkirja suhtes on see fakt otse kurioosum. Autor on küll veendunud, et Ilmar on ikka ja alati puhas, kõige mustuse peale vaatamata.

„Puhastustule“ sõnastus on üsna elav, pildirikas ja edasitõttav. Siin ei tule autorile erilisi kiitusi jagada, sest meie keskkool ja suur kirjanduse lugemine õpetavad ikka niipalju, et saab üsna soravalt kirjutada. Väljendusvõime on autoril rahuldav ja nõrkade algajatega võrreldes üsna tugevgi, kuid näit. kas või Kurlentsi kõrval jääb ikkagi varju. Kahtlemata väärrib kiitust autori võime anda laia ja pidevat pilti, osutades sellega tõsist romaanikirjaniku soont. Laia pildi üksikud osad on kujunenud meeldivalt mõjuvaiks, nagu on seda maaelu pildid ühes dialoogidega. Nende plusside kõrval on veel üks, mis on etendanud olulist osa romaani edus: see on usk enesesse. Kirsimägi ei näe Mõtsalinnu naeruväärsusi, ta usub, et kõik on hea, tubli. See suur usk sugereerib lugejaid ja paneb neidki uskuma, et tõepoolest on siin ikkagi midagi tublit ja suurt.

Kui Mälk sattus unistuslikku idealiseerimisse ja Kirsimägi suurusehullustuslikku ülespuhumisse, siis satub nende kaaslane Jaan Pert tundetsemisse.

Jaan Pert'i „Sirp õites“¹⁾ on, võetud reaalelu kirjeldusena, suurte puudustega raamat. Kuid lüürilise sõnavalanguna on ta ometi arvestatav nagu Mälgi „Läbi öögi“.

Alates sõnastusest ja lõpetades tüüpide ning sündmuste valikuga — kõiges on määrav autori meeleolu. See on kõrguste ja kauguste poole õhkuv, kuid ühtlasi närvitsev, vähese jõuga, hüplev, ülelibisev, lõpetamata. Sule peremeheks on ainult meeleolu, olgu see iseenesest kui segane tahes. Peetakse silmas praegu kirjeldatavat momenti, kuid unustatakse, mis öeldud varemalt, ja ei nähta, mida kavatsetakse öelda edaspidi.

Sellest võrsub palju mõttetusi, vastuoksusi, naiivsusi, üleliigsusi ja saamatusi. See, kes tunneb üliõpilaselu lähemalt, ei saa lahti tundest, et raamatus sonitakse üliõpilaste

1) Kannab küll aastaarvuna 1928, ilmus aga tegelikult 1929. a.

kulul enese puhtindividuaalseid fantaasiaid. Reaalne üliõpilaselu oli ja on kaugel Perti tööst.

Kui leppida sellega, et töö ei kajasta tõsielu ja et ei tulegi näha siin realistlikku kirjeldust, siis jääb oluliste joontena kaks: ühelt poolt meeleolutsemine ja teiselt poolt vähene jõud. Meeleolutsemine ja kohatine lürism koondavad teose ja annavad talle mõjujõu. Igaühte see muidugi ei liiguta, aga on osa inimesi, eriti poolküpse lugejaskonnas, kes seesugust meeleolude valitsemist hindavad. Siia juurde tulevad mõningadki mõtted ja vaated, mis väärivad tähelepanu.

Ent teose närvitsev jõud on nähtus, mida ei saa hinnata. J. Pert on lühikesegi episoodi ulatuses katkendlik, süvenematu, enesel käest ärapudenev: isegi väikesis ja harilikes asjus pistab ta lüüriliselt tammuma ühel ja samal kohal: on küll teotsemist, aga pole tulemusi.

Et neid tulemusi saada, on autor sepitsenud kõrvalepisoodide, mis on täiesti tarbetud, näit. Riomar'i avantüürid möldri tütre pulmas, ja et oma meeloludele anda rohkem mehhist väljanägemist, paneb ta tegelased, nii kuis aga saab mahti, minema kahtlasisse urkaisse avalikkude naiste juurde, missugused käigud iseenesest kujunevad jällegi meeleolutsemiseks.

Eevi Rannuse „Kinnisilmi“ toob samuti noorte seiklusi nagu J. Pertki, kuid siin on asjad veel lihtsamad ning süütumad. See on jutt tütarlaste flirtimisest linnas, millel on ka oma moraal, mis kõlaks umbes nii: tütarlaps, ära pane end armastama mitmeid mehi ja ära püüa ise armastada mitmeid, — see kinnisilmi rumalast peast talitusviis on vale ja toob ainult häda. Nagu näha, üsna praktiline ja moraalne juhtmõte. Kuid selle idee illustreerimine on pinnapealne ning kerge. Seejuures pakutakse soravat jutustamist, mis meie üldise haridusliku tasapinna juures on aga enesestmõistetav.

Richard Janno' „Metsmees“ üllatab kõige pealt jutustamisoskusega, milles on omapära ja elavust. Janno sõnastuse isikupärasem joon on ladusus ja sisu ning ulatuse ökonoomiline jaotus: öeldavat ei venita ta pikaks, vaid varieerib pikagi episoodi niimoodi, et oleks ikka tulemas midagi uut. Janno oskab panna lugema. Jutuhoo ladususse seguneb kergelt, pisut familiaarset huumorit: on kodune, on arusaadav, on nalja, kuid peetakse ühtlasi kogu aeg silmas püüdu, huvitada lugejat.

Vahetepeal kipub kõlama ka nukrusenooti: see on kergesti pahbargiline, vähenõudlik, kuid kõigile arusaadav. Ko-

hati paisub see siis tundeliseks paatoseks. Näit. annavad need jooned end üsna tunda 1. peatükis. Följetonistlikust tundetoonist on lagedam 2. ptk., ja pean ütlema — ta on raamatu meeldivam.

Janno ladus veste lubab tal puudutada asju mitmest kandist ja siiski tundub, et see katkendlikkus ei olegi jumalteab kui suur pahe.

Nimelt peaks sisuliseks keskpunktiks olema metsmees mordvalane Peedra, liignimega Smirnov. 2. ptk. algab paljutöotavalt, aga kui Peedra Tartusse jõuab, kaob ta sisuline tähendus: tegelikuks keskuseks muutub Jüri Rander ning Peedra vaene on ainult objekt, kelle kulul saab autor väljendada oma elutarkust ning Rander arvustada meie hõimutegevust. Randeris on jälle kaks haru: vahekorrad naistega, kellesse suhtutakse elutarga üleolekuga, ja hõimutegevus, milles nähakse veidramat poolt.

Hõimutegevuse valgustamine muutubki raamatu kandelaks ja siitkaudu on Janno toonud kirjandusse uut ainet. Hõimutegevust tunneb üldsus ajalehtede refereeringute kaudu: see on paistnud ikka pidulikuna, suuresõnalisena. Janno näitab selle tegelikku eluvõrust ning just sõnadetegemist ja pilt kujuneb üsna humoristlikuks. Peab arvestama, et raamatus on ainult üksikud nähtused hõimutegevusest.

Päris palju ruumi antakse Jüri Randeri ja naiste vahekordadele, keda kangelane on „seganud robinal“ (186. lk.) ja segab nüüdki jõudu mööda. Seda osa oleks pidanud autor kärpima, jättes ära kas või ainult salapärased suhted soome daamiga jne.

Ent kõik need lahkuronivad harud sulatab kokku Janno ladus jutustus. Seda on aidanud kaasa peatükkideks ja osadeks jaotamine, mis annab kiirust ja aja kokkuhoidu. Janno romaani sisu jaotus on halb, kuid väline romaani jaotus on koondatud, mõjuv ja elav. Janno ladusus ja asjatundmine põhjustaks küll lootuse: kas mitte tema ei annaks meie üliõpilaselu laius raames kirjeldava romaani?

Asjakäsiteldud teoste (Kurlents, Kirsimägi, Pert, Rannus, Janno) peategelased on üliõpilased. Ei saa aga ühegi raamatu kohta öelda, et see oleks üliõpilaselu laiem kujutis. Tähelepandav küll: suurem osa noori kirjanikke on üliõpilased, kuid keegi neist ei suuda anda mõjuvat pilti sellest keskkonnast. Teiselt poolt torkab silma, et üliõpilasist tegelased on vähese väljatöötusega ja ka vähetüüpilised. Neist pole ka suuremat eluinimest: alusetut olemist ja eesmärgitut liiku-

mist on liiga palju. Otsekui oleks ülikool koht, mis rikub noori.

Kõige tähelepandavamad üliõpilastüübid on pakkunud 1929. a. kirjanduses Kurlents ja Janno. Ka Kirsimäge tuleb arvestada. Teised tüübid on küll ka nime poolest üliõpilased, aga kui projitseerida nad meie üliõpilaskonda, siis ei paista neil olevat kuigivõrt domineerivat kohta.

Lõppu on jäänud läinud aasta toodangust niisugused teosed, mis on kirjutatud rohkem kõrvaltvaatlejana, suurema distantsiga, kus pakutakse realistlikku pilti, millesse ise kiindutakse vähema innuga ja erapooletumalt.

Neist kõige aktuaalsem on Oskar Luts'u „Pankrot“, seda küll ainult aine valiku mõttes, mitte aga käsitluselt.

Kui mitte igapäev, siis kindlasti mõningate päevade tagant kuuldu meie päevil ikka jälle pankrottidest. O. Luts on alati reageerinud ümbritsevale elule. Et nüüd seesugune hea teema liikumas ja keegi kirjanikest ei näe, siis kasutas Luts selle ise ära. Aga O. Luts pole viimaseil ajal millessegi süvenenud, nii ta toimib sedagi puhku.

Aktuaalne teema pankrotist äratab tähelepanu ja lugemist. Selle põhjal võib tekkida ka mõtteid. Nii siis oleks raamat üsna teretulnud.

Pankroti põhjusena näeb O. Luts üleaisalöömist naistega: need riisuvad energiat ja aega, aga mis veel hullem — määratul kombel raha. Sellele üldinimlikule ja internatsionaalsele asjaolule ehitabki O. Luts. Vaidlematult on meiegi oludes üheks kurja juureks naised, kindlasti ei lähe see aga nii üle pea-kaela ja ühekülgseks kui kõnealusel raamatus. Ta võib nii küll minna, kuid see käsitlus ei rika kirjandust ega lugejaskonda. Meie pankrotid on üldised nähtused ja siin on juhtimas eeskätt majanduslikud ja äripsühholoogilised põhjused, naised on ainult üldiselt kõrvalteguriks. Või kui võtta juhtum, kus naised peamisteks teguriteks, siis tuleb tugevasti arvestada ka muud. O. Luts on aga teinud sõnalise kinofilmi, mis on jätnud palju arvestamata.

O. Lutsul on vanaranda, mida ta võib paisata alati ääsile ja kirjutada töö kas või tellimise peale ning mõne päeva jooksul. Kuid see on kõik endise varieerimine ja üldiselt pinnaline.

Käesolevgi töö on igapidi säärane. Aasta muu toodangu seas osutub see raamat aga üsna keskmiseks lugemismaterjaliks ja ka O. Lutsu viimaste tööde hulgas püsib ta tuntud keskmisel tasapinnal.

Tänapäeva elu ringist jääb välja Aug. Mälgi teine raamat „Surnud elu“, sest et ta vaatleb elutingimusi mehe juures, kes on täiesti üksiknähtus ja vähemagi aktuaalsusetat. Sisuks on mehe elukäik, kes lastud tervena koju, kelle naine aga on läinud seadusepäraselt naiseks sulasele ja sünnitab seadusepäraselt jälle lapsi. Tüüpide valik ja tegevustiku algtingimused on huvitavad. Kui autoril oleks sobinud samade tüüpide omavahelist mitmekesist elu arendada raamatu lõpuni, siis ta oleks saanud ehk väljapaistva teose. Nüüd aga lahkub Peeter kodust ning otsib tööd ja leiba, mille juures kõik tuleb ette tuttavana. Et väike arv lehekülgi ei suuda maalida laiemat pilti, siis jääb seegi napiks: on, aga ikkagi pole ka.

See tundefoon, mis hingestas „Läbi ööd“, puudub „Surnud elus“. Seda rohkem oleks tarvis uudsemat pilti ja tusedamat väljatöötust. Pidalitõbiste elu on kirjeldanud ainult Mälk; kui ta nüüd oleks andnud nende elust laia pildi, oleks see aine saanud põhjanimineva käsitluse. Seda aga pole kahjuks sündinud. Kuid „Surnud elus“ on mõõdukat ja maitsekat sõnastust, mis kasvab mõningais dialoogides eriti mõjuvaks, ja kuigi väike raamat, on „Surnud elu“ siiski ümmargune, ilma liigsusteta töö.

Väliselt ulatuselt kõige suurem 1929. a. romaan R u d o l f S i r g e ' „R a h u ! L e i b a ! M a a d !“ viib meid lähemasse minevikku, nimelt 1917. a. revolutsiooni ümbritsevaisse segasse aegadesse.

Objektiks on linna (nähtavasti Tartu, kuid segavate joontega) allakäinuvad elanikud: viletsus agulis, kus veeatakse elu päevast päeva surma poole. Inimestel pole süüa, neil pole õiget peavarju, neil pole nimetamisväärset vaimlist elu, need on loomastunud inimesed. Mis on selles süüdi? Elu, olud, sõda. Autor võtabki seda sellest seisukohast. Nii oleks inimviletsuse kirjeldamine ühtlasi olude hindamine, kui ka protest viletsate elutingimuste vastu. Kuid tegelaste viletsus oleneb veel teisest põhjusest: neis inimestes pole tungi saavutada paremat, neis pole jõudu, et saavutada paremat. Peamiselt sõltub see muidugi oludest, siin on süüdi aga ka isikud. Nad on elujõuetud või elus äpardunud ja sellepärast just sattusidki sellesse poriauku.

Neist lähtekohist tehakse olulised järeldused. Tõeliselt alaväärtuslikud inimesed mõjustavad kogu tegevustikku: see muutub sogaks, poriks, kõntsaks, solgiveeks. Sellel ainel pole mingeid rikastavaid väärtusi. Siitpoolt pole tal väärtusi ka lugeja suhtes.

Veel rohkem: Poriaugu inimesed panevad oma pitseri ka muule: nende tõttu muutub kogu aeg aina kõntsaks ja mustuseks.

Ent võib olla väärtusi autori suhtumuses ainesse. Siit aga haigutab vastu tühjus. Autor on teinud oma ülesandeks võimalikult detailselt maalida pilti. See keskkond on talle nähtavasti tuttav ja ülesande on ta sooritanud tunnustatavalt.

Vähehinnatav sisu võib omandada aga ajaloolise väärtuse. Ja siin peitubki R. Sirge olulisem kaal. Meie seda praegu muidugi ei hinda, sest aeg on liiga lähedane, kuid arvatavasti juba kümne aasta pärast võidakse lugeda seda raamatut teiste pilkudega: s. o. kui tooresmaterjali kogu linna elujõuetu aguli elanikkudest.

Tõuseb ainult küsimus, kuivõrt vastab antud pilt ajaloolisele tõele. Selle hinnangu peaks keegi Sirge teosele andma.

Peab ütleva, et need ligi 800 lk. sisaldavad just palju tooresmaterjali. R. Sirge fikseerib sõnadega paberile pildi ja sündmused. Seda ta oskab tõepoolest: detailid on paberile kinnistatud täiesti ettekujutatavalt ning neid detaile on väga-väga palju. R. Sirge on olnud nähtavasti arvamusel, et realistliku kirjaniku ülesandeks on just sündmuste ja tegevuse pildistamine sõnades. Niiviisi on paisutanud ta episoodide, mida pole kellelegi tarvis. Näit. 494. lk. algavad mörtsukatöö eellood ja kestavad 520. lk.-ni. 520.—529. lk. mörtsukatöö, siis 529.—542. lk. sissejuhatav vahepala ja 542. lk.-lt algab mörtsukatöö kassiahastus ning siis järellood ühenduses muu sündmustikuga. Kümnete lehekülgede kaupa tegelemist mörtsukatööga ainult kirjeldamise otstarbel: asi jookseb nii psühholoogiliselt ja ka juriidiliselt tühja — 755. lk. jutustab ta mörtsukatöö lihtsalt ära ja ongi pandud punkt. Kas oli nii pikka mörtsukatöö sündmustikku aja iseloomustamiseks tarvis? Kindlasti mitte. Liiatigi sellepärast, et ses on palju toorust. R. Sirgel ongi otse lõbu kirjeldada tooreid pilte.

Kuigi R. Sirge oskab sõnadega maalida, on neis vähe kunstiks kujundavat ühist jõudu. Kui ses mõttes võrrelda Jakobsoni ja Sirget, jääb viimane eelmisest suuresti maha.

R. Sirgel on veel üks meeldiv külg: see on tahtmine valgustada olusid mitmekülgselt ja erapooletult, kuigi viimane mõnigi kord äpardub.

R. Sirgele vastandina esitab A. Tammanni „Vidriku parun“ jõulise inimese.

A. Tammanni jutt on tunduva tendentsiga, kuid see pole

mitte tugev ega pealetikkuv. Meie rahvusejõu kandjat nähakse ikka maas ja talupojas, milline vaade küünib tihti joomramliku äärmuseni. Kus siis võib võrsuda eestlase-kangelase kuju? Ikka maal. Vähemalt seal on ta kõige usutavam. A. Tammann ongi andnud pildi seesugusest kangelasest Vidriku paruni näol, kelle positiivseks küljeks on majanduslik edasijõudmine eluvõitluses: kangekaelne tung eesmärgile, pingutamine viimseni, mõnikord koguni üle viimse, ja siis eesmärgi saavutamine — rabelemine vaesest talupojast mõisnikuni jonnii pärast. See on jutu sisu. Jonn oleneb siin esiteks rahvuslikust võistlustungist sakslastega, teiseks on Vidriku Jaagul seks isiklik põhjus: mõisnikupoeg oli teda poisikesepõlves lõõnud, ja selle alanduse kättetasumiseks kulutab ta oma elu. See põhjus on oma olemuselt väike, aga ta kajastab rahva tundeid.

Et seda kõike mõjuvamalt esitada, on A. Tammann lasknud mõjule pääseda tendentsi: see suurendab Vidriku paruni jõudu, lisab järjest uut rammu ta südamele ja käsivarrele, kui ehk lugeja juba arvab Jaaku mitte enam jaksavat; teiseks kergendab see tendentsike raskusi: ükski takistus pole Jaagule võitmatu; kui aga ärkab kindel tahe, siis peab ka soov täide minema, kulugu kas või aastaid. See on usutavalt rahvuslik ellusuhtumine ning seepärast võib Tammanni jutt lugejat kosutada. Nii osutub tendents kasulikuks.

On hästi tehtud, et see kangelane-talupoeg on paigutatud lähemasse minevikku: siis oli veel mõisnikkude käes täisvõim, ent ühtlasi usume, et talupoeg oli tugev. Kui nüüd Vidriku Jaagu teod ja saavutised ongi tunduvalt idealiseeritud, siis lugeja ei protesteerigi, — ta ise on valmis idealiseerima niisamuti.

Vidriku paruni mõisnikukssaamine on jutustatud kiiresti edasiminevalt ning lühidalt. Raamat tundub teistega võrreldes (näit. Mõtslase „Külaotsa Hannesega“) ökonoomiline, ilma liialdusteta ja venitusteta.

Kuid kõigi nende heade kalkulatsioonide ja tehnilise oskuse juures ei ole „Vidriku parun“ kaalukas teos, vaid ainult keskmine lugemismaterjal.

Selle põhjuseks on asjaolu, et A. Tammann jääb igal pool tüüpilise piiridesse. Tema kangelase ideed kuulutas juba Jakob Pärn 1883. aastal; Vidriku parunis on ka mogrimärtlikku joont (muu seas on Kitzbergil ja Tammanil sarnanev tegelane — kaupmees Pärn), samuti on A. Tammsaare Vargamäe Andres sellelaadiline tüüp märksa elulisemal ning reaalsemal kujul jne. Tegevuse areng, vahekorrad jne. pü-

sivad kõik senituntu variatsioonidena. Sõnastus iseene-
sest ei sisalda individuaalsemaid jooni.

Valitseb keskpärasus nii sisus kui stiilis. Peamise voo-
rusena tuleb hinnata aine lühidat esitamist, jutustamise kii-
rust ning ladusust ja üldist optimistlikku joont, selle peale
vaatamata, et revolutsioon löi kõik katki ja asjad läksid hal-
vasti.

Mats Mõtslase „Külaotsa Hannesest“ on
aga raske leida voorusi, isegi heal tahtel. Ta võib olla tõsi-
eluline üldjoontes jne., kuid tuumalt on ta tõesti tühi. Kui
teised on andnud ikka vilja, olgu see kui kehv tahes või
segatud kõlgastega jne., siis on Mõtslane andnud seda-
puhku küll 286 lehekülge õlgi.

Varemini oli Mõtslasel terav tendents, mida heideti ette.
Nüüd on jäänud tendents ära, aga see on suur kaotus, sest
järele pole jäänud midagi.

Külaotsa Hannese tüüp iseenesest ei paku midagi: seda
on mitmes-mitmes variandis käsiteldud juba varemini. Ning
Mõtslase käsitluses on ta viljatu ja saamatu.

Kui nüüd säärane tüüp pannakse liikuma 1905. a. mur-
ranguajasse, siis oleks tänapäev küll soovinud, et oleks ku-
jutatud ajaloolist tagaseina ja ajaloolist ühiskonda. Seda
on küll nime poolest tehtudki, kuid see on nii vähene, et
kõige olulisemana tundub seal meeste veriseks peksmine kui
tõsiasi konstateerimine, ja kellele on see siis uudis. Ka
Erala küla kirjeldamises on üksikuid meeldejäävaid kohti,
kuid seda on liiga napilt.

Ühe sõnaga, ammutuntud asjad on omasuguses järje-
korras ja omasuguste nimede all paberile laotud pikalt ning
laialt ja ka igavalt.

Segavamate asjaoludena tunduvad mõningad romantili-
sed üleliigsused. Milleks säherdune saatuslik algus, kuna
Hannese oleks saanud külla toimetada märksa lihtsamini
ning tervema nahaga? Lõpuks siis lastakse välja ujuda Elsa
Kunimägi ja kohata Hannest, kuid seda pole raamatule kui-
dagi tarvis.

Need ja teised on lisand-arusaamatused, kogu Hannese
elu aga on säärane segane ning tühine asi ja null. Sellele
lisaks on Mats Mõtslase raamat veel täis jõuetust ja pessi-
mismi.

Senikäsiteldud 16 raamatut pole kõik. On ilmunud veel
vanemate kirjanikkude teisi trükke: Ed. Wilde' „Prohvet
Maltsvet“, „Kui Anija mehed käisid Tallinnas“, Mait Met-
sanurga „Ennäe inimest“, A. Saal'i „Hilda I“.

Romaanidele on väärtuslikuks lisaks, ületades mitmeid romaane, reisikirjeldised ja memuaarid, millest tuleks kõige pealt nimetada F. Tuglas'e „Teekonda Põhja-Afrika“ II ja K. A. Hindrey „Minu elukroonika“ II, III ja „Kongosõit“. Ka J. Parijõe reisimälestisi võiks nimetada.

Enamik 1929. a. romaane ei püüa stiililiselt saada raskeks, keeruliseks ega erandlikuks. Üleskrüvitud sõnastust on peaaesjalikult Reed Mornil. Ka E. Krusten ja A. Kurlents taotlevad erandlikumat sõnastust. Teistel aga on keel üldjoontes lihtne. See olgu öeldud neile, kes kaebavad, et uue- maist raamatuist ei saa aru. Kui juba neist aru ei saa, siis jääb küll lugeda ainult omakirjutatud teksti!

Üldine sõnastuse kalduvus äripäevsusse toob ühes labaseid sõnu. On töid, kus nad on omal kohal, ent paljud teised poetavad moe pärast sisse mõningaid sõnu, mida ei tarvita seltskonnas. Oli nende sõnade kirjandusliku väärtusega kuidas oli, kuid kuuldavalt lugemisel valmistavad nad küll ootamatuid piinlikkusi.

Puhtsõnastuselisest seisukohast peaksid eesti romaanid küll keelelisele küljele panema suuremat rõhku: liigset sõnamulinat on veel küllalt olemas ja iseloomustava, täpsa, selge sõnastuseni jõudmiseks kuluks palju tööd.

Romaanide ülesehitus ei ärata imeflust: peatükkideks jaotamist, paralleele, kontraste, väljajätte jne. ei tarvitata kuigivõrt mõjuvalt. Ehituslikku kristalliseerumist, juhtiva asetamist juhtivale kohale, segavate osade kõrvaldamist jne. võiks olla meisterlikumas käsitluses. Roman viiks olla kui mingi suur sild üle jõe: elust välja kasvanud ja ellu minev, vähe materjali tarvitav, palju andev. Kuid seda koondamis-, valimis-, ehitamistööd ei viitsita teha. Või ei jaksata.

Eesti romaani nõrgem külg on just tektooniline (kompositsiooniline) külg: kui autorid püüaksid teoses jõuda ses mõttes täiuseni, siis ühenduses selle pingutusega selguks neile enestele palju küsimusi ja nood omandaksid teise valguse. See oleks siis puhtasti tööga ja ajakulutamisega teostatav. Imetellakse tehnikat, kus materjaliks elutu raud ja kivi, aga ei osata ise sünnitada tehniliselt imeteldavat teost, kuigi materjaliks on elav sõna. Tahetakse kõik teha talendiga, mida oleks siinkohal vahest ehk $\frac{1}{10}$ osa, ja jäetakse kasutamata $\frac{9}{10}$ tööd. See $\frac{9}{10}$ tööd teeks teose mitmekordselt mõjuvamaks. Romanis on tektoonika märksa olulisema raskusega ning tähendusega kui teistes kirjanduseliikides. Seda peaks tõsiselt arvestatama. Novellis näit. on tektooniline külg paratamatu, on kergemini saavutatav ja

kergemini nähtav. See sunnib tahtes-tahtmata viimistlema tektoonilist külge, mispärast seal ongi meil märgata mõnel pool teatavat meisterlikkustki. Aga romaani võib kirjutada ilma tektooniliste voorusteta: sisuline pagas lubab seesuguse algelise tööga siiski turule minna. Romaani üldine iseloom ja lugejate suhtumus temasse lasevad sellisel nähtusel toime tulla ning see on õnnetuseks romaani arengule.

Nagu alguses tähendasin, on teised teosed „Tõde ja õigus“ II-sest kaugel taga: üldiseks tunnuseks on nende seas keskpärasus kui ka kalduvus keskpärasusest allapoole. On küll üpris häidki teemasid ja on ka paeluvat jutustamisostust, kuid teos ise pole suutnud sirguda mõjuvaks ega suu-
restli hinnatavaks.

Keskpärasuse üks põhjus on ruttamine. Kui on olemas tehniline jutustamisostus, on huvitav küsimus ja tarvisminevad tüübid, on ka talenti, siis kirjutatakse 200 või 400 või 800 lehekülge, nagu aeg ja jõud lubavad — ja ongi jälle romaan valmis. Suuremat koondamist, tektoonilist kaalutlemist ning arvestamist, rohkem tööd ja vaeva asja juures on tingimata tarvis. Ei peaks pakutama õuna teistele, kuni ta alles kasvamas, — sellest ei tunne keegi rõõmu, ei võtja ega andja. Niisuguseid romaane, kui on 1929. a. enamik, võib kirjutada kas või kihlveo põhjal.

Rutulisele produtseerimisele ajavad nähtavasti majanduslikud põhjused: kuigi käsikirjast ei saa jumalteab mis kapitali, ometi laseb see pisut elada, ja see on tähtis ka kultuurkapitali jagamise mõttes.

Üks põhjustest on ka lugejaskond. See ei reageeri kirjanduslikule loomingule erksalt, ka mitte mahategemise mõttes. Kirjanikul jäävad nii siis domineerima peaaesjalikult rahalised huvid ja osalt ka loomingulisest pakitsusest lahti saamise vajadus. Omakorda mõjustab jälle keskpärane kirjandus lugejaskonda passiivistavalt. Nii käib nõiarang: üks ole-
neb teisest ja teine esimesest ning mõlemad tikuvad laskuma koos madalamale.

Lõpuks on keskpärase kirjanduse olulisemaid põhjusi vähene elutundmine ja olevate andmete väheasjalik käsitlemine. Üksiknähtuste põhjused üldistatakse ja ehitatakse üles võlts-ehitis (1929. a. on silmapaistev üldistaja R. Roht) või jälle fantaseeritakse ebatõepäraseid asju, tehes, nagu oleks see tõsi (näit. Mälk, Kirsimägi). Tuleb nõuda rohkem tõe põhja teose loomisel ja lugemisel. Isegi fantastikas võib olla vägagi tõeline põhi.

Arvatavasti juba lähemas tulevikus toimub muutus: auto-

rid ehk tüdivad suurest lehekülgede arvust ja paljudest raamatutest, mille eest saab peaaesjalikult ainult sõimata, järjest ehk kasvab nõudlikkus enese vastu ja nii peaks loodama häid teoseid juba rohkem. Suur produtseerimine peaks välja kutsuma halbade kõrval ka järjest rohkem häid.

Head teosed ei sünni igapäev, vaid kerkivad keskpärase metsast harvade tippudena. Igal maal on palju keskpärrast kirjandust. Tarvis meil nõuda keskpärrastelt järjest rohkem, küll siis tulevad ka head. Mida nõudlikum on lugejaskond ja erksam reageerima, seda paremaid teoseid meil ilmub.

Kas puudutada veel küsimusi, kuivõrt on 1929. a. romaanid elulised ja kuivõrt moraalselt kasulikud? Esimest küsimust olen ühel ja teisel puhul alla kriipsutanud. Selle küsimuse üldine lahendamine on praegu vägagi poleemilist laadi ning see nõuaks erilist sõnavõtmist. Moraalsuseküsimusest tuleb hoiduda kõrvale. Seda võib võtta küll juhtnööriks enesele ja oma lastele kirjanduse valikul, sest ta on oluline seal. Kuid üldises mõttes on need vaatekohad kunstis väga vaieldavad. Tuleb arvestada ikkagi kunstiteose nõudeid. Suur kunstiteos on kasulik elule, kui mitte täna, siis homme, ning järelikult on ta ka „moraalne“. Tuleb nõuda järjest tüsedamaid kunstiteoseid ja nende elavat sidet eluga. Ses mõttes rahuldab tugeval määral „Tõde ja õigus“ II, kuna teised 1929. a. romaanid on oluliste puudustega.

(Lõpp.)

D. Palgi.

Jüri Tilk — Yrjö Virula.¹⁾

Tilkade väga perekas suguvõsa näib Torist pärit olevat, kust ta on levinud vähemalt 16 kihelkonda kodumaal ja isegi välismaile. Läänud aasta kevadel tundis Tori kirikuraamat 111 perekonda Tilkasid ligi 400 üksikisikuga. Nende sugu-

¹⁾ Nende ridade kirjutajal on kavatsusel täielikum monograafia Tilk-Virula üle, ühes väljavõtetega tema tähtsamaist teoseist ja kirjutusist. Et aga kõik vastavad ained pole veel kokku kogutud ja et lähemal ajal selleks võimalused puuduvad, Jüri Tilga kui Eesti Kirjanduse Seltsi liikme ja tegelase mälestuskirjutis „Eesti Kirjanduses“ aga nii kaua ei või oodata, siis tuleb leppida siin avaldatud esialgsete üldkõkkuvõtetega. Jüri Tilga eluloo, eriti aga tema karskustegevuse kohta olen kirjutanud üksikasjalikumalt 1929. a. „Külvajä“ nr. 6—7.

Oleksin tänulik, kui mulle veel saadetaks täiendavaid andmeid J. Tilga kohta (aadr.: Tartu, Karskusliit). V. E.

lussuhete üle puudus aga täielikum selgus, ja kirikuõpetaja hr. Reitag arvas olevat võimalik, et kõik Tilgad polegi omavahel sugulased. Jüri Tilga sugulane Mihkel Tilk Pärnus arvas aga, et kõik Tilgad on siiski omavahel sugulased, et nende esialgne nimi olevat olnud Kuusk, nende perekonna esialgse kodu „Kuuse“ talu nimetuse järele. Igatahes tarvitseks Tilkade suguvõsa põhjalikku genealoogilist uurimist, ja seda peaks toimetama Tilkade eneste suguvõsa-ühing, milline peaks asutatama.

Tilkade suguvõsa on etendanud ja etendab praegugi Tori kihelkonna elus märgatavat osa. Tori kirikunõukogu liikmeist on praegu $\frac{1}{6}$ Tilkasid. Viis Tilka on õpetajad olnud, isegi kolm põlve järgemööda. Kaks Tilka on vallavanemad olnud; üks neist olevat isegi Aleksander III kroonimise puhul eestlaste poolt õnne soovimas käinud (ta osanud vene keeltki). Karskusseltsi „Tähe“ liikmete hulka on senini üldiselt 44 Tilka kuulunud ja kogu Tilkade suguvõsa olevat pea täiskarske, üksikud hoopis vähesed erandid välja arvatud.

Jüri Tilk sündis Toris „Kolme Targa“ talus 10. jaanuaril 1865 (v. kal. järele 29. dets. 1864). 1929. a. suvel oli Jüri Tilga sünnimaja veel üleval, kuigi selles enam ei elatud ja selle mahakiskumine oli ainult ajaküsimus.

Jüri Tilga isa Mihkel suri umbes 5 nädalat peale Jüri sündimist ja tema ema Ann läks uuesti mehele Karl Luubergile.

Jüri Tilk oli juba varakult väga ergas laps. Hoopis noores poisieas on teda kord ühel jalateekäigul keegi piimanaine vankrile kutsunud, ja seal on Jüri Tilk piimaanumate ümber soomekeelset ajalehte „Hämeen Sanomat“ näinud. See eesti keelega nii väga sarnane, ometi aga sellest nii kummalisel kombel erinev keel avaldas nooresse Tilgasse nii sügavat mõju, et see hiljemini isegi ta elusaatuse määras. See asjaolu on moodsa psühhoanalüüsi järele täitsa võimalik.

Jüri Tilk sai võrdlemisi vähe kooliõpetust. A. 1880—1883 õppinud ta algkoolis ja hiljemini Tori kihelkonnakoolis ühes Ernst Petersoniga, kes olnud politika pärast Väandra kihelkonnakoolist välja heidetud. Olen kuulnud ka jutte, nagu oleks Tilk kohalikus venegi usu koolis õppinud (nagu seda varemini mõnikord luterlaste juures ette tuli), kuid selle asja üle pole ma täielikku selgust saanud, samuti nagu Tilga rätsepaks õppimise kavatsustegi üle mitte. Igatahes varsti (a. 1884) sai Tilk kohaliku õpetaja kaasabil kooliõpetajaks Randiväljal, kuigi väga väikese palgaga, mis vastanud koha

rendile, — kui ma varesti ei mäleta, 27 rubla aastas. Tilk olnudki selle õieti Tilga jaoks uuesti asutatud kooli esimene õpetaja.

Kutseeksami tegi ta Tartus 1885. Õpetajaametisse jäi ta 1892. aastani.

Tilga elu Randiväljal oli väliselt igatahes väga raske: korter olnud väga väike ja külm, nii et isegi tint toas külmunud ja suitsu sisse tulnud, mille üle ta ise hiljemini ühes kirjas Juhan Liivile on kaevanud (Juhan Liiv tahtis nimelt tema juurde abikooliõpetajaks minna). Kindlasti võib osa Jüri Tilga hilisemast närbumisest panna terviserikete arvele ta kooliõpetajapõlvest, võib-olla isegi alatoitluse arvele lapsepõlvest.

Kõige peale vaatamata jätkus noorel Tilgal kooliõpetajakohal energiat laialisemakski teotsemiseks. 1886. a. hakkas ta kirjutisi ning sõnumeid avaldama „Sakalas“, „Omas Maas“, „Laulu ja Mängu Lehes“ ja „Meelejahutajas“. Edaspidi kirjutas ta veel „Olevikus“, „Virulases“ ja „Postimehes“. Neis lehtedes tunneb Eesti Bibliograafia Asutise ajakirjanduse kataloog 1886.—1891. aastani 42 Jüri Tilga kirjutist; tegelikult on nende arv aga suurem, nagu olen ise võinud veenduda vanu ajalehti lehitsedes.

Neis kirjutisist pole Tilga kalduvused veel täitsa välja kujunenud: ta otsib alles oma õiget tegevusala. Ta avaldab ilukirjanduslikke tõlkeid, isegi luuletisi, rahvajuttude üleskirjutisi, käsitleb üldrahvuspoliitilisi, kasvatusteaduslikke, keele ja kirjanduse ning mitmesuguseid praktilise elu küsinusi. Mõnedki tema kirjutisist vääriksid tähelepanu praegugi, ja tulevikus temale pühendatava monograafia lisana tuleks avaldada mõnedki väljavõtted tema kirjutisist.

Varsti hakkavad aga selguma Jüri Tilga kirjutisist kaks peasuunda: huvi Soome ja karskusliikumise vastu, millised olid tema teadvuses omavahelises ühenduses. Soome keelega tutvus Jüri Tilk nähtavasti prof. Ahlquist'i lugemisraamatu ja selle jaoks kirjutatud Mustose soome-eestikeelse sõnaraamatu järele. Ta avaldabki „Sakalas“ nr. 52 1887. a. arvustise sama soome keele õpiraamatu kohta, väljendades selles soome keele õppimise kohta mõtteid, mis vääriksid täielikku tähelepanu praeguselgi ajal. 1888. a. astus ta Soome Rahvaharidusseltsi (Kansanvalistusseura) liikmeks.

Ka karskusküsimusega tutvus Jüri Tilk ühelt poolt Soome kaudu, teiselt poolt aga eesti ajakirjanduses sel ajal ilmunud M. J. Eisen'i j. t. karskuskirjutiste mõjul. Et soomekarskusküsimusega põhjalikumalt tutvuda, külastas ta 1888.

a. sügisel Soomet, tutvus seal soome karskusliikumise juhi dr. Granfeldt'iga, mag. Kala ning teistega, eriti aga soome karskusseltsi „Tähti“ tegevusega Helsingis. Sealt tagasi jõudnud, asutas ta Toris esimese eesti karskusseltsi „Tähe“ 1889. a., saades seega moodsa organiseeritud karskusliikumise algatajaks Eestis, kuna moodsa karskusmõtte algatamise au jääb M. J. Eisenile.

Kiiresti arenevat eesti karskusliikumist juhtis J. Tilk esialgu Torist, hiljemini aga asus ta Tartu „Oleviku“ toimetuse liikmeks, kusjuures tutvumine „Olevikuga“ ja Grenzsteiniga sündinud just karskuslehtede trükkimisest tingitud sõitudel Tartu.

Juba enne Tartu sõitu toimetas Tilk Toris 9 numbrit „Tähe“ karskuselendlehti ja paar karskusebrošüüri.

1892. a. asus J. Tilk Tartu, kuhu ta jäi kuni 1898. aastani. Siin toimetas ta Grenzsteini abilisena „Olevikku“, avaldades sellega teatud mõju meie tolleaegsele rahvuskultuurilisele arenemisele, juhtis karskusliikumist, kandis hoolt karskuskirjanduse, eriti „Eesti Karskusseltside Kalendri“ ilmumise eest, mida ta suurelt osalt omal kulul tervelt 15 aastakäiku välja andis, olles juba Soomeski.

Tema kirjanduslikest katseist oleksid eraldi nimetatavad 1898. a. ilmunud „Soome muinasjutud“, milles on võlb-olla esimest korda avaldatud pala soomekeelset teksti eestikeelse joonealuse tõlkega. Ka asunud ta soome luuletaja Erkko tragöödia „Aino“ tõlkimisele autori loal, pole seda aga nähtavasti lõpetanud.

Jüri Tilk avaldas kirjutisi Eestist Soomeski „Uusi Suometar'is“, ja külastas 1897. a. teist korda Soomet, pidades sel korral juba nähtavasti läbirääkimisi Soome õppima asumise võimaluste kohta. 1898. a. asuski ta Soome, nähtavasti oma haridust täiendama, kusjuures tal tuli ajakirjandusliku tööga „Uusi Suometaris“ enesele ülalpidamist teenida. „Uusi Suometari“, hiljemini „Uusi Suomi“ toimetajaks ja kaastööliseks ongi Jüri Tilk olnud tervelt 30 aastat, avaldades neis kirjutisi kokku umbes 3 kilomeetri pikkuselt, nagu lasevad järeldada vastavad kaastöö arved, olgugi et neid kirjutisi on võimata sisuliselt kindlaks määrata vastavate autorimärkide ja nimestikkude puudusel. J. Tilga pea-aladeks olid Venemaa, uued Venemaast eraldunud riigid ja mitmesugused tõlked.

Esialgu õppis Tilk Soomes n. n. Soome lütseumi välisõpilasena, tegi selle tagajärjel üliõpilaseksami ja astus 1901. a. Helsingi ülikooli ajaloo-keeleteaduskonda, millise lõpetas

filosoofiamagistrina 1907. a. kevadel. Pea-aineks oli tal põhjamaade ajalugu, kõrvalaineiks slaavi filoloogia, maateadus ja rahvamajandus. Ent mitteametlikult on J. Tilk kuulunud loenguid soome-ugri, eriti aga läänesoome keelte alalt. Ta oli Soome Kirjandusseltsi ja Soome-Ugri Seltsi liige, kinkis viimasele kord isegi 300 Soome kuldmarka (umbes 300 Eesti krooni). Soome Kirjanduse Seltsis pidas ta paar filoloogilist kõnet ja avaldas rea vähemaid filoloogilisi artikleid ajakirjas „Virittäjä“, ühe artikli Koidula luuletajategevuse kohta ajakirjas „Aika“, samuti keelelisi ja kirjanduslikke artikleid ning märkusi „Eesti Kirjanduseski“. Selle puhul tuleb eriti märkida, et J. Tilk oli üks esimesist, kes soovitas sõnu laenata soome keelest, ja vist mõnigi hiljemini Aaviku arvele kantud laen soome keelest on tegelikult J. Tilga soovitatud.

Politikast võttis J. Tilk vähe osa. Siiski mäletatakse tema üht väga huvitavat kõnet eesti poliitiliste voolude, jannsenlaste ja jakobsonlaste üle, mille ta olevat pidanud vana-soome või soometarlaste erakonda kuuluvate üliõpilaste „Suomalainen Nuija“ nimelises poliitilises klubis. J. Tilgal olevatki olnud suured poliitilised sümpaatiad Soomes just soometarlaste vastu, hiljemini Eestis maaliitlaste vastu, nagu näitavad mõningad ta erakirjad ta tuttavaile Eestis.

Karskusliikumisest võttis J. Tilk Soomes juba võrdlemisi vähe osa, nähtavasti juba haiguseks muutuva väsimuse tõttu, mis ka tema muu aktiivse tegevuse halvas, teda elu lõpuni jättes passiivseks ajalehe ridadetegijaks.

„Postimehes“ 1910. a. leidub märkus, nagu oleks J. Tilk kirjutanud soomekeelse raamatu Eesti maa ja rahva kohta, milline pidi ilmuma soome Rahvaharidusseltsi (Kansanvalitussseura) kulul. See raamat pole aga siiski vist mitte ilmunud.

Nimetada tuleks veel seda, et Jüri Tilk on ka rahvaluulet Eestis kogunud; tema kogutud aineid on Eesti Rahvaluule Arhiiviski hoiul. Oma suvistel külaskäikudel on ta Toris kogunud kohalikke mälestisi Tori suurest männist ja teistest Tori kihelkonna looduse- ja vanaaja-mälestustest.

Nagu juba tähendatud, muutus Jüri Tilga haigus ja väsimus kord-korralt rängemaks, tegi tast eraku, eriti naistest eemale hoiduva ja üldse inimesikartva olendi, mida nii paljud soomlased on märganud. Sellega seatakse ühendusse ka tema nime muutmine Soomes: tal olnud 1918. a. Eestis käies mingisugune passisekeldus, nähtavasti Saksa okupatsiooni ajal, ja et ta selle tagajärjel mingisugust poliitilist tagakiusamist näinud kartvat, astunud ta Soome kodanikuks ja muut-

nud oma nime Yrjö Virula'ks, ühe mäe nime järele Toris. Paljud soomlased kahetsevad seda sammu, sest nimi Jüri Tilk olevat neile palju rohkem öelnud kui soomestunud erakunimi Yrjö Virula. Jüri Tilgast olevat nimelt Soomes varemini loodetud Eesti suurmees saavat, vähemalt karskusliikumise alal; erakuks jääv Yrjö Virula tõmbas neist lootustest kriipsu muidugi läbi.

1928. a. lõpul jäi Jüri Tilk haigeks mao-vähktõppe ja suri raskete kannatuste järele 11. veebruaril 1929. a. Et teade tema surmast jõudis Eestisse õige hilja, maeti ta „Uusi Suomi“ toimetuse poolt Helsingi surnuaiale.

Jüri Tilgal oli kahtlemata palju kultuuriloolisi andmeid, suur raamatukogu, suur ja hästikorraldatud kirjakogu ühes korraliku kataloogiga, mida nii mitmedki on isiklikult näinud, hulk pilte jne. Kahjuks on neist kaugelt suurem osa kaduma läinud, kirjade ja referaatide kogu täielikult. Põhjuseks oli asjaolu, et Yrjö Virula oli Soome alam ja tal polnud Helsingis kedagi pärijat, kuna aga ametiasutiste poolt määratud pärandustombu hooldajaks sattus õnnetul kombel keegi alkohoolik, kes tema päranduse on maha müünud ja mõned osad sellest lihtsalt kaduma lasknud minna. Senised katsed, Tilga kirjade- ja referaatidekogu kätte saada, pole tagajärgi andnud. Kui edaspidisedki katsed ei peaks võimaldama päästa Jüri Tilga arhiivi, siis on sellest suur kahju niihästi selle omal ajal nii tähtsal kohal püsinud eesti tege- lase mälestuse kui ka ta tegevuse ning tema aja tundmaõp- pimise seisukohalt.

Villem Ernits.

-ste-lõpulistest kohanimedest Eestis.¹⁾

Dr. J. Hurt („Über die Ortsnamen auf -st“, Tartu 1876, ja „Die estnischen Nomina auf -ne purum“, Helsinki 1886, lk. 183) ja mõned Soomegi uurijad on arvamisel, et -st-, -ste-, -sten-lõpulistest kohanimed on mitmuse omastavad.

Eestis ei leidu nende nimetavavormi üldse. Soomes on praegu nimetav harilikult -nen-lõpuline, kuid rootsi vorm näi-

¹⁾ Käesoleva kirjutise on Jüri Tilk nähtavasti enne oma nime muutmist (1918. a.) andnud soome keeleteadusliku ajakirja „Virittäjä“ toimetusele. Seal jäi see aga mõningail põhjusil avaldamata, ja „Virittäjä“ peatoimetaja dr. E. A. Tunkelo andis selle 1929. a. kevadel nende ridade kirjutaja kätte. Kuna see kirjutis käsitleb siiski huvitava küsimust eesti keele alalt, avaldame ta tõlkes Jüri Tilga viimse keeleteadusliku artiklina peale surma.

V. Ernits.

Jüri Tilk
1882. a.

Jüri Tilk üliõpilasena
1901. a.

Jüri Tilk hilisemas eas.

tab, et varemini on valitsenud -s-lõpp. Siin ei või -sten-lõpp järjekult tähendada paljust, vaid ainsust. Samuti eestiski ¹⁾): Kallaste küla, Oleviste kirik, Niguliste kirik, Jaaniste tuli (jaanituli).

Eesti lõpp -vere kohanimedes ei ole liidetud mitmusesse, kuid siiski on nendegi hulgas -ste-nimesid rohkesti, näiteks Pilstvere, Sulustvere, 1200. a. paigu Torvestaevaerae ²⁾). Ei ole põhjust oletada, et ainult neis nimedes oleks lõpp -vere liidetud mitmusesse.

Kuna -ste tihti vaheldub -tse-ga (ja -kse-ga), siis ei või -ste nimetatud kohanimedes olla muud kui viimaseina nimetatud lõppude paralleelvorm. Lõuna-Eestis esinebki kohanimedid, milles vahelduvad mõlemad lõpud, näiteks Kuigaste-Kuigatsi, või ainult -tsi, nagu Mollatsi ³⁾).

Kuna saksakeelseis nimedes on tihti lõpp -ts (-tz), kus praegune eestikeelne nimi on -ste-lõpuline, siis võib siit järeldada, et -ste- on võitnud ala -tse arvel.

Soome kohanimedes näib -ste olevat võidul, kuid niisugused nimed, nagu näiteks Ihatsjärvi, näitavad, et ka tse-lõpulisel sõnal pole Soomes täitsa jäljetult kadunud.

J. Tiik.

Lauri Kettuse „Vatjan kielen äänne- historia“

II trüki ilmumise puhul.

Vatjan kielen äännehistoria. Toinen uusittu painos. Kirjoittanut Lauri Kettunen. Helsinki 1930.

Alljärgnevad read tahavad kinnistada rõõmustavat fakti, et eesti ja ligemate sugukeelte vastu huvi tundvale publi-

¹⁾ Sellega ei saa muidugi päri olla, et *ste*-lõpp oleks singulaarne. Kuid autoril on õigus, et selle pluraalse lõpu kõrval on olnud algselt ka singulaarset, nii Soomes kui ka Eestis. Samuti kui Soome kohanimede vana *s*-list esindust *ste*-lise kõrval (ja võib-olla enne seda) osutavad sealsed rootsikeelsed nimekujud, on meie maa eestikeelsed nimed saksa keeles säilitanud oma põlise (*-ste*- kõrval võib-olla osalt algsemagi) *s*-lise kuju, nagu on näidanud oma meie teada senini trükimatus ettekandes „Saksa kohanimedest Eestis“ H. L a a k m a n n Opet. E. Seltsis a. 1929. „E. Kirj.“ toimetus.

²⁾ Lisaks veel. Savastvere, Olustvere, Elistvere, Eristvere, Raignastvere jne. V. E.

³⁾ Lisaks: kirjakeelne Mekaste, rahvakeelne Mäkatsi mõis Kodaveres, Jõe vallas. Mollatsi asemel peaks vist küll olema Möllatsi. V. E.

kule neil päevil on jälle saanud uues trükis kättesaadavaks kõnesolev prof. Kettuse häälikulooline teos. Selle töö esimene, 1915. aastal ilmunud trükk oli ju mitu aastat müügilt otsas; nüüd siis on selle tähtsa õpi- ja uurimisraamatu puuduse kõrvaldanud uus muudetud ja lisandatud (170-lt leheküljelt 204-le paisunud) väljaanne.

Selle töö esimenegi trükk leidis üldist tunnustust kui üks parimaid ja selgejoonelisemaid õpiraamatuid läänemeresoome keelte alalt. Uue trüki pedagoogiline vastuvõetavus on suurenenud veel sellega, et see on jaostatud nummerdatud paragrahvidesse ja keelenäidete esinemiskohtade tsiteerimisrägastikku on tublisti vähendatud (kuigi teatava ebajärjekindlusega). Selles mõttes on nähtavasti ka koguni välja jäetud uuest trükist vokaalide ajaloo lisapeatükk vadja mitmuse kujundamise kohta eri kahesilbiseis tüvedes, mis tõeliselt pakkuski kaunis vähe uut lisaks häälikuloolises osas esitatud faktidele. Muidu on häälikulooliste näidete alal tööd kärbitud ainult mõne üksiku haruldasema (uurijale küll seesugusena eriti huvitava) sõna võrra. Vadja geminatsiooni koondamine senisest laiailpillatusest ühte ülevaatlikku peatükki (lk. 119—122) on teosele tubliks lisaväärtuseks. Ruumi kokkuvõetud oleks vahest võinud anda ka Kukkosi kui kõige ebavadjalisema vadja lääneküla murde ülevaate kokkusurumine või koguni väljajäte, mida soovitas Ojansuu juba teose 1. trüki ilmumise puhul kirjutatud arvustises („Vir.“ 1917, lk. 14). Suure väärtusega eriti uurijale — sest et vadja keele uueaegsem ja vähegi täielikum sõnastik puudub teatavasti täiesti (Ahlqvist'i ja Mustose sõnaloendid kui peamaterjal selt alalt ei rahulda mingis suhtes) — on uude trükki võetud (üliõpilaste kaasabil koostatud) sõnaregister. Viimane ongi peateguriks olnud uue trüki paisumisel võrreldes eelnenuga. Peale selle on teose teoreetiline osa vastavalt kahe trüki vahelise 15-aastase vahemaa kestes sündinud autori uute seisukohavõtude tõttu mitmeti teisedundunud ja kohati paisunudki. Suurelt osalt on needsamad põhimõttelised muutused, mis on tehtud „Eestin kielen äännehistoria“ uues trükis (sellest pikemalt l. a. „E. Kirj.“), nii et järgnevas puudutame eriliselt vaid olulisimaid ja uudislikemaid neist.

Foneetilises osas paistab silma transkriptsiooni alal *j* võtmine jot-hääliku märgiks senise *j* (Kettusel ka *ǰ*) asemel, vt. lk. 14 ja 112 sellest põhimõttelisemalt: *jaaska* pro *ǰaska* jne., kuna see spiranthäälik, mille märgiks meil varemini tarvitati *j*-i, saab enda märgiks punktita *j*:hää-

liku. Eks näe, milline märk praegu võistlevaist kolmest (*i, j, j*) saab viimaks üldtunnustuse. Vähemalt puhkudel nagu (lk. 35) *lajja* või *ajja* tundub *j* esialgu võõrastav ja vastuvõetamatu (kas siis mitte juba *lajja*?).

Puhtteoreetilisel alal on mõndagi juurde tulnud. Nii on lk. 28 vadja adverbialse *-ssi* (= *-sti*) pro *-si* (< *-stik*) seletus elatiivi geminaat-*ss-i* analoogiaga teretunud. Lk. 31—35 esitatakse silbilõpulise klusiili astmevahelduse juhud helilise konsonandi eel (tüüp *kagla, pudro* jne.) tugeva klusiilastme all: juba esimeses trükis peeti siin võimalikuks vadjas klusiilist lähtumist, kuid ettevaatlikumalt, esitades nad veel nõrkade vastete all. Klusiilastme kinnituseks tuuakse mõningaid lisamaterjale sugukeelist (lk. 33—34 eL *lagä, rago* = lai, raiu-). *tk:dg* vaheldus saab lisaseletuseks (lk. 45), et nõrgas astmes (*puđged* näit.) *dg < tg < tk*, nii siis vahelülks oletatakse *tg. ks > hs* muutuse (mitte *γs* nõrga vaste vahendusel) oletus loomulikult on kategoorilisem (vt. lk. 41, 44) kui esimeses trükis. Muidu lähtutakse vokaalidevaheliste ja heliliste konsonantide kõrval esinevate silbialguliste klusiilide juures hilise algoome astmevaheldusest, kusjuures nõrga vaste märgeks tarvitatakse (nagu juba „Eestin k. äännehistoriaski“) *k, r, p*-tähti: lk. 53 jj. **ia^kan*, NB lk. 61 ka *rk*, lk. 61 jj. **teget*, lk. 65 **a^pittan* jne., lk. 67 **lüpsä^kohen*, 68 **kätkü^kessä*, 71 vt. *p > v*. Tavalisesti *βa-*, *-βä*-liseks peetav adjektiiv (*mēlevä, terävä* jne., vt. lk. 72) seletatakse algoome *v*-liseks nagu juba varem inigi Kettuse teostes, kuid argumentatsiooni muude läänemeresoome keelte võimalikkude vasturääkivuste võitmiseks (liivi *võrãbãz*-tüüp kui preesensi *-pa-*, *pã*-liste partitsiipide mõjustus) on rohkem. Astmevahelduse käsitlemise alla kuulub lk. 77, 81—82 esinev väide, et vadja *kk-*, *tt-*, *pp-*, *ss-*, *tts-*, *hs*-liste tüvede inessiivi tugeva-astmelisus (*pajkkaza, mussaza, nahseza* jne.) tuleks vahest seletada sellega, et neis geminaades ja ühendeis on astmevaheldus tekkinud hiljemini kui mujal (näit. *rinnaza, jēgeza* jne., mitte **rindaza, *jēkeza*), nimelt alles peale lühida-s-lise inessiivi tarvituselevõtet rõhutu silbi järel. Viimane on aga siiski sündinud juba hilisemas algoomes (vrd. eesti murd. *kottis* iness., soome läänemurdeis iness. lõpp *sa, -sä*), nii et see oletus nõuaks pikemat põhjendust juba sellegi pärast, et autor muidu vadjas lähtub hilise algoome astmevaheldusest. Tähtsaks uudiseks *s*-hääliku ajaloo on lk. 80—82 antav „lisandus *s-i* ajaloole“, mille järgi vadja tuttav *s:z* vaheldus (*pesä:pezäv*) poleks mitte mingi hilisem mugandumine klusiilide astmevaheldusele (*k:g* eeskujul),

nagu senini on arvatud, vaid klusiilide vaheldusega paralleelne ja üheaegne. Nii siis võimalikult jällegi hilis-algsoomeaegne, — milline väide tundub õieti julgena. *n*-hääliku ajaloos väärib tähelepanu 1. isiku lõpp-*n*-i püsi seletamisel eesti keele ja võimalikult ka ingeri naabermurrete mõju kaasatõmbamine, vt. lk. 101. Põhjendatud on autori uus seisukoht vadja esimese silbi *o~e* (lk. 129), *oi~ei* (lk. 135) vahelduse kohta: *o > e* muutus (nagu *herva* jne.) kui enamuses olev nähtus on spetsiaalvadjaline, kuna *o* püsi on mõeldav peamiselt ingeri naabermurdeist saadud laensõnus (*orko, rokka, oita* jne.). Esimeses trükkis mäletatavasti nõjuti selles vaheldusküsimuses vokaalide astmevaheldusele. Tähtsas vokaalharmonia-küsimuses, milles *Kettunen* on viimasel ajal kaldunud asuma eitavale seisukohale (vt. l. a. „E. Kirj.“ lk. 336 jj.), on kõnesolev teos konservatiivne. Sellest saadakse mööda lk. 138 joonealuses märkuses (alamärk. 2): „Käsitelles vadja keelt hilise algsoome põhjalt ei ole põhjust lähtuda muust kui „vokaalharmonia“ seisukohalt, kuna aga käsitelles näit. eesti või liivi keelt on raske mõelda *a*-d algsoome lähtepunktina“, ja lk. 142, kus käsitellakse vadja *o*-d esivokaalsete sõnade järgsilbes (*šanko, mänko* jne.), „mida peetakse algupärast seisukorda säilitanuks“, lisatakse veel alamärkuses: „Kui võrt palju on algupärast vadja järgsilpide esivokaaluses (s. o. vokaalharmonias), on eriküsimus, mida me siin ei puuduta.“ Lk. 172 on siiski veel säilinud vana traditsionaalne lause vadja kohta: „Vokaalharmonias on see erijoon, et *o* ei ole muutunud *ø*-ks esivokaalseis sõnus (*mänko, tüttärikko* 362).“ Nagu „Eestin k. äännehistoria’s“, on siingi preesensi sing. 3. isiku nõrgatüvelisus (*annah* jne., vt. lk. 146) seletatud *i* lõppkaoga juba enne astmevahelduse tekkimist, nii siis algsoomeaegse lõppkaoga. Uudislik ja vist küll ka tabav on lk. 154 alamärkus teatavate kontraktaverbide kohta (*uppōmä, lanškēmä*), et neis on vadjas vahest *o~e, e~e* kontraktsioon, mitte *o~a, e~a*. Väga tarvilik on lk. 165 (§ 407) lisandus-kokkuvõte vadja *oi~ei* diftongite vahelduse kohta järgsilbes (*repo~kukke*), mis on ju vadja vokalismi üks iseloomustavamaid nähtusi, samuti lk. 166 (§ 408) vadja *ai, äi > ei, ei* muutuse ligem käsitletu, lk. 167 (§ 410) vadja konditsionaali ootusevastase rõhutu silbi *i*-järelkomponendi käsitlemine (*kū.rijzin* 'kuulisin' jne.), lk. 168—169 vadja järgsilpide pika *i* (*inehmitn* jne.) vähe süvendatum vaatlemine jne. Vähemaid paarirealisi rohkeid lisandeid ja stiililisi kohendusi kogu teoses pole muidugi mõtet loendada. Jätkugu neistki kõnesoleva teose

uudisnähtuste (mis ühtlasi enamasti on ka uudishüved) rõhutamisest.

Tehniliselt on refereeritav teos korralik, trükivigugi leidub selles vähe. Kahetsetavalt on mitmed tekstis esinevad venekeelsed sõnad trükivigased: lk. 20 *крошмъ* pro *крошить*, 33 *бадя* pro *бадья*, 73 *шумъ* pro *шумъть*, 19 *думатъ* pro *думать*. Muidu just päris segavaid trükivigu ei olegi; siiski näit. lk. 10 alamärk. *Dm. Svetkof* pro *Dm. Tsvetkof*, 24 **emmetak* pro **em,eltak*, 35 *sõbra* pro (vadja) *sõbra*, 38 *tšälüssep* pro *tšälüssed*, 77 (idavadja) *leppäl leppäg* pro *leppäl leppäg*, 61 **te,et* pro **to,et*, 62 „*t:n jatkana*“ pro „*t:n jatkajana*“, 99 **tul,aksen* pro **tul,aksen*. Muud mõned väikesed sisulised vaieldavused või paar-kolm võimalikku komistustki pole seda väärt, et neist siin pikemalt juttu teha.

Kokkuvõtteks on põhjust vaid tõsiselt rõõmustuda, et vadja keele õpingud ja harrastused võivad Kettuse kõnesoleva vadja keele uuendatud häälikuloo-teose kui usaldatava ja teretunud juhi saatel takistamatult jätkuda.

J. Mägiste.

Kirjanduslik ülevaade.

Pierre Loti: **Elust pettunud**. Romaan tänapäevaseist türgi haaremeist. Tõlkinud Olli Olesk. „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus 1929. 221 lk. Hind 3 kr.

Aktuaalsuse on see teos nüüd kaotanud: kadunud on siin kirjeldatud Türgi, kadunud on haaremid-vanglad. Neid kannatusi, millest kirjutab Pierre Loti, ei tunne tänapäeva türgi naine.

Kuid aktuaalsuse kaotusest hoolimata on „Elust pettunud“ värske ning paeluv puhtkirjandusliku teosena, on põnev ning kaasakiskuv romaanina. Pierre Loti oskab jutustada, oskab sealjuures lugejat haarata, teda kaasa elama ja kaasa tundma panna. Romaanis „Elust pettunud“ mõjustab ta lugeja tunnetekogumit kindlasti tugevamini kui fantaasiat, olgugi et fantaasiale väga palju pakub hommikumaa piitidest kirendav sündmustikukangas. Kirjanik mõjustab kõnesolevas teoses teadlikult ja tahtlikult esmajoones lugeja tundeid: „Elust pettunud“ on tendentsromaan; lugeja tunnete apelleerides püüab autor tekitada osavõtet, arusaamist ning selle varal mõistmist ja olukorra muutmise soovi.

Tendents aga ses romaanis ei sega; autor on osanud romaani sääraselt üles ehitada, et tendents osutub vajaliseks ehituskiviks. Romaani kompositsioon, kuigi otsejooneline, on vahenditest üllatavalt rikas; ka tendentsi on ühe kompositsioonilise motiivina käsitletud, seega tavaliselt tüütavat lisandit sündmustikuga orgaaniliselt ühte liites. Nii tekib haruldane nähtus: tendents ei tee teost igavamaks, vaid otse selle vastu: rohkendab põnevust. Ja teos, mis aktu-

aalsust kaotades oleks pidanud kaotama olemasolu-õigustuse, püsib värskena ning loetavana.

Autori tehnilise osavuse kõrval oleneb see suurel määral küll tegevuskoha ja keskkonna erilaadist; lugejat, kes ei lase end tunnete õnge püüda, võib huvitada ning veedelda kirjeldustesse suletud hommikumaine kirevus ja tegelaste uudus. Peab siiski ütleva, et autor te g e l a s t e — haritud türgi daamide — siseilmas väga palju uut ei avasta. Jah, romantikat on palju, kuid eriliselt türgilist kaugeltki mitte nii palju. Romaani peategelased türklannad tunnevad ja mõtleavad pigemini pariislannadena; ainult passiivne alistumine on ehk spetsiifiliselt hommikumaaeline. Enim õhtumaalasena teotseb kolmest peategelasest väljapaistvaim, romaani peakuju ning autori lemmik Djénane, kelle vabatahtlik surma võimaldab autorile teost prantsuselaadiliselt tundeliselt lõpetada.

Kuigi Pierre Loti teoseid on eestikeelses tõlkes võrdlemisi palju ilmunud, ei saaks kirjandusesõbral midagi olla selle vastu, et senistele tõlgetele lisaks on ilmunud romaan „Elust pettunud“: Pierre Loti teosed on sisult ja vormilt väga sobivad rahva- ja ka noorsooraamatukogudesse, ei mõju lugeja maitset labastavalt ning annavad prantsuse kirjandusest sümpaatliku kujutelma. Kahjuks (piinlik ja kurb on seda tõsisaja ikka jälle niitada!) pole tõlkija vaevaks võtnud või suutnud jääda algupärandi tasapinnale; Pierre Loti laitmatu prantsuse keele kõrval on Olli Oleski eesti keel lihtsalt võimatu: see kubiseb keelevigadest ja keelelistest vääratustest. Nii halba eesti keelt oleme tõlkekirjanduses harva kohanud.

Kõnelemata vananenud sõnakujudest (nagu „suurtsugune“ jne.), tarvitab Olli Olesk järjekindlalt mittekirjakeelseid vorme „mõelsin, öelsin“ jne. Ta kirjutab „tallutama“ (pro talutama), „purtskaev“ (pro purskkaev), „juus“ (pro juuksed — lk. 42). Kui ühe osa sellistest vääratustest ehk trükivigade arvele võib kirjutada, siis ikkagi pole trükivead sellised järjekindlalt korduvad sõnakujud nagu „jalgu alla, jalgu ees, jalgu ette“ (pro jalge alla, jalge ees, jalge ette — lk. 133, 134, 137, 173) j. m. s.

Osundagem veel paar vigadega lauset: „...kuuldus säjandete (pro sadade) nargileede karakteristlikku (!) häält...“ (lk. 107). „Vähehaaval tundis ta, et säärane elu üksi (peaks olema: „mitte üksi“) ei tumesta (tumestanud) ja (õigem: ega) tee (teinud) inetuks ta u u e v i i b i m i s e Hommikumaal, vaid koguni rikub (rikkus) igaveseks ta eelmised muljed...“ (lk. 57). Mainigem, et ka kirjavahemärkide tarvitamises ollakse ajuti mitte-eestipärane; näiteks lauses: „Kuid enne voodi heitmist, langesid nad üksteisele kaela...“ (lk. 39). Ning siirdugem tõlke suurima puuduse, grotesksuseni ulatuvalt kohmaka lauseehituse juurde. Kõik muu võiks andestada, seda suurt pahet aga küll mitte; ses veendub igaüks, — tarvitseb tuua vaid mõned huupi osundatud näited. Lk. 14 loeme: „Kartes järele mõeldes viivitada, oli ta kirja samal tunnil ära saanud, veidi (pisut?) juhuslikult täpsa aadressi puudusel, oma endise õpetajanna, sama, kes oli talle õpetanud prantsuse keelt ja tundide lõpul koguni kõnelnud, et naerda, veidi (pisut?) „vargazargooni“, ammutatud Gyp'i raamatutest, kaasabil ja vaheltsobitusel!“ Taas loeme lk. 47: „Ja näen, kuid ta lahkub, kuid ta kohtab kogu daamidega, kes täidavad treppe, salonge, kogu kergeid riideid, kalliskive, paljaid õlgu, ühtki loori pole neil nägudel, ega teemantidega kaunistatud soengutel, kõik tšartšafid on eemaldatud ukse juures.“ Kõnelemata tõelistest vigadest, kui palju on neis lauseis ebaselgust, kahemõttelist, sootuks tumedat!

Veel mõned näited: „Kuis võiks olla Djénane'i, küllalt noor, et olla minu tütar, ja keda ma iial ei näe, ja minu vahel midagi pääle armsa ja meeldiva sõpruse?..“ (lk. 109). „André aga taganes tahtmatult ilmutise juurdleva pilgu all, nagu oleks ta ehmunud või pimesatunud (olnud!) kuid ei taha (!) seda näidata.“ Ehk: „See linnaosa on kõige enam rikutud laevauhenduse tõttu, mis toovad (!) kaasa hulk võõramaalasi ja väärtusetut moodsat kaupa, hävitavaid (?) seda omapärast kaliifide linna.“ Ons see veel eesti keel?.. Sellelaadilises stiilis on kirjutatud kogu tõlge.

Et mul algupärandit käepärast pole, ei saa ma tõlke täpsust kontrollida. Olgu ainult mainitud, et just tõlkija kasuks ei kõnele niisugune viperus kui prantsuskeelse „champs elyséens“ (= õndsate väljad) korduv tõlkimata jätmine; muu seas lk. 137: „...tuletavad hämaras meelde Champe (!) Elyséens'is uitavaid õnnelikke varje paganuse ajal.“

M. Sillaots.

E. M. Remarque: **Läänerindel muutuseta.** Tõlkinud Gr. Koch. Tapperi kirjastus Tartus 1929. 186 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Harva tekitavad kirjanduslikud teosed nii suurt tähelepanu kui Erich Maria Remarque'i „Läänerindel muutuseta“ („Im Westen nichts Neues“). Saksa ajakirjanduses võeti korduvalt sõna teose vastu ja selle kaitseks; saksa parempoolseis ringkonnis tekitas teos tormi: leiti, et see on Saksamaad teotav, Saksa sõjaväge persifleeriv, iga ausat sakslast haavav jne. Teose levik oli aga siiski erakordselt suur. Ja juba mõne kuu pärast tõlgiti see tähtsamatesse euroopa keeltesse.

Mis on Remarque'i teose haruldase ja erakorralise menu põhjuseks? Esiteks: see, mida siin lugejale pakutakse, pole romaan — luuletise mõttes, vaid kisendav tõde. Teiseks: siin paljastub Sõda kõiges ilguses, alatuses, mõttetuses.

Remarque pole kirjanik tavalises mõttes; väga küsitav, kas tal — kui ta katsuks kirjutada — kuigi hästi õnnestuks keskpärane romaan. „Läänerindel muutuseta“ mõjubki just sellega, et siin täiesti puudub literatuur; et autor pole tarvitanud mingisuguseid kirjanduslikke võtteid, vaid on kasutanud aina väiklasi võtteid, võrreldes õudselts suure ainega. Ta kirjutab, nagu oskas; kirjutab, sest tundis, et pidi kirjutama. Tulemuseks on mõjus, unustamatu inimlik dokument.

Remarque kirjutab, kuis oskas: avameelselt, otsekohelelt, toorust pelgamata, asju nende nimedega nimetades. Ja ometi nii, et lugeja esmajoones ei näe toorust, asju, millest igapäevases elus üldse ei räägita, või kui räägitakse, siis neid mitte nimepidi nimetades. Ei, ta oskas kirjutada nii, et lugeja näeb kõige pealt inimest: alandatud, lojuseks alandatud, kõigest inimlikust vägisi välja kistud inimest. Kuigi mitte kirjanik, on Remarque osanud ja suutnud kirjutada nii, et ta tabab lugejat otse sisimasse, et ta haarab ja kisub kaasa. See on tõenduseks, et ta tõepoolest pidi kirjutama; mitte „kirjanikku“ ei vajanud see aine, vaid inimest, just otse ja nimelt seda inimest. On aineid, mis kirjanduslikkude vahenditega vilunu käte all surnuks jäävad, ent ellu ärkavad alles selle käes, kes nende kujuandjaks on kutsutud. Miks kutsutud? Kes võib seda ütelda; ei tea kutsutu ise ega keegi kõrvalseisja, miks miljonitest, kes kõik sedasama kannatasid ja läbi elasid, kirjutama ja kujundama on kutsutud mõni üksik. Igaühes nii see on; ja kutsutu kirjutis mõjub samal ajal, kui kümnete teiste sama aine kallal katsetanute omad jäävad elutuks makulatuuriks.

Remarque veab tähti, sõnu, lauseid paberile — ja lugeja näeb, tunneb, haistab Sõda, tegelikku, tõelist sõda sellisena, nagu see oli. Mitte säärast, nagu fronditagused kangelased seda on harjunud kujutlema hurraa, vaimustuse, trummipõrina ning lehivate lippudega. Lugeja ei näe aga mitte ainult sõda, vaid näeb ka sõja mõjul puruksmuljutud üksikuid inimesi; ta heidab pilgu lugematute noorte inimeste südamesse ja näeb, et sõda ei tapnud mitte üksi ihuliselt, vaid tappis ka vaimliselt, isegi need, kelle ihu jäi ellu. Masendavam kui kõik muu, masendavam kui ahastus, hirm, piin, inimest alandav ja rüvetav mustus, inimest valudes kisendama panevad kannatused, masendavam kui surm on hingeline hukkumine, elumõtte kadu.

Alatasa on pärastrõõraaegseil aastail imestatud, sajatatud, hukka mõistetud noorsoo kõlblat õõnsust, elujõuetust, tahtejõuetust; on küsitud, miks pole inimestel enam usku elusse. Loetagu Remarque'i teost ja katsutagu veel imestada, et inimene ei usu elusse. Imestama peaks, et siiski veel on usku elusse, et nii imelühikese ajaga nii arvamata palju on suudetud unustada ja edasi elatakse, nagu „poleks midagi olnud“. Imetusvääriiline on inimese unustamisvõime! Imetusvääriiline ja heategev. Ometi ei tohiks unustamiseski liiale minna. sest inimsugu, kes viimase maailmasõja koledusi unustades alustaks uut, veel kohutavamast sõda, vääriiks vaevalt muud kui hukkumist.

Selliste mõtetega Remarque'i teose käest pannud, soovitan selle lugemist igaihele, keda huvitab inimkonna areng ja tõus, eriti noortele, kelle kanda on tulevik.

Teose tõlge on sorav, tundub korrektse ja asjatundlikuna.

M. Sillaots.

M. Zoštšenko: Agitaator. „Valiku“ kirjastus Tartus 1928. a. 101 lk. Hind 1 kroon.

Koomiline ja huumoriline mõju saadakse inimeste naeruväärsete, sageli ilmsüütute, omaduste suurendamise, nende otsekui luubi alla võtmise abil. Zoštšenko on võtnud oma teostes säärase luubi alla inimeste omaduse, mis oma olemuselt nii väga naeruväärne ei olegi, kuid mis koomilise tunde saavutamiseks ei osutu vähem mõjuvaks — nimelt inimeste naiivsuse. Sellele on ta lisandanud tubli protsendi arenematust, harimata inimesele omast kangekaelset iseteadvust, ainult enese isikuga piirdumist ja välisilma ignoreerimist. Ning seda kõike on ta näidanud ehtsa vene inimese rassilise omapärasuse hingeelu tagapõhjal niisuguse eredusega, et kohati võib raamatut võtta etnograafilise tutvustamisyahendina. Seejuures suhtub ta oma kangelasisse soojalt, armastavalt, andestavalt. Oieti ei teegi need midagi sellist, mis vääriks nii väga hukkamõistmist: need on lihtsad inimesed, kes isegi kannatavad oma naiivse lihtsameelsuse all, kuid kes seda kannatust tähelegi ei pane, vaid optimistlikult edasi elavad, nagu poleks midagi olnud.

Vene kirjanduses on sageli kõneldud „naerust läbi pisarate“. Zoštšenko tööde puhul võiks juttu olla naerust kahe muige vahel. Ja need muigedki on heatahtlikud, niisugused, millega vaadatakse väikeste laste süütuile vallatusile. Inimesed lihtsalt ei paindu elu järrele ja teevad selle oma paindumatusena nalja. Vaadeldes seesuguste inimeste teotsemist, kuuldes nende omapärasust, kuskilt otsekui lihtsameelsuse allikast voolavat lopsakat kõnet ning — kui nii võiks öelda — kidameelseid arutlusi, võime naerda kõige otsekohesemalt ja puhtasüdamelisemalt, ilma vähemagi ironia- või kibedusevarjundita.

Või kuidas ei peaks naerma inimese üle, kes tuleb, ise ettevalmistamatu, linnast maale, et agiteerida õhuasjanduse heaks, oma kõnes teadmatuse tõttu aga asja kahjuks otse pööraseid fakte esitab, seda kõike aga ise ei taipu ning arvamisel püsib, kui oleks ta ikkagi oma ülesande hästi täitnud. Või jälle inimese üle, kes kaks aastat nälgib — „õlgi järeab“, et korjata raha hobuse ostmiseks, ja siis, kui hobune ostetud, liikude tegemisel selle maha joob ning sama kaugel on, kui kahe aasta eest. Kuidas saaks tunda nende vastu sellepärast midagi laitvat, iroonilist, sapist? Ei, see on puhtakoosseisuline, rõõmus naer, mida Zoštšenko raamat meile pakub.

Suur osa Z. töid on poliitilise ilmega: nad taotlevad kujutada Vene lihtrahva elu-olu uue kommunistliku korra ajal. Me näeme, kuidas see kord mõjub inimestesse, kuidas inimesed korrast aru saavad, kuidas nad teda valesti mõistavad, temaga ei suuda harjuda. Meile on seesugused tähelepanekud huvitavad ka just puhtpoliitilises mõttes.

Vaatamata oma eht- ning puhtvene hingelaadile on Z. tegelased täiel määral nauditavad ka meie lugejale. See on otsekui ekskursioon võõrasse valda — nende taimede ja loomade tundmaõppimiseks, keda meil enestel ei ole. Me tutvume seal inimestega, kes meile hingeliselt küll võõrad, kuid kes ometigi huvitavad inimestena.

Tõlkes, mida vene rahvakirjanikkudest üldse ja Zoštšenkost eriti — nende lopsakate, äärmiselt omapäraste kõnekäändude tõttu — mitte kerge ei ole teha, on Ed. Schönberg'il korda läinud suure täpsusega edasi anda kõik algkeelse esiletoodud varjundid, selle juures säilitades eesti keele täielikku puhtust. Raamatu välimus on nägus.

O. Truu.

O. Luts: Pankrot. Jutustus. „Noor-Eesti“ kirjastus, Tartus. 192 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Oma uusimas teoses on O. Luts haaranud väga aktuaalse ja päevakohase aine. Ajal, mil ajalehed toovad ülepea üksteise võidu teateid üle maa toimuvaist suur- ja väikeäride ning tööstuste pankrottijäämistest ja riigimiljonite korstnassekirjutamisest, kus pankrott on ainsam rikastumisvahend, huvitab selle teema ilukirjandulikk käsitlus kahtlemata laiemaid rahvahulki. Kui siia juurde arvata veel Lutsu rahvalikult ladusa jutustaja kuulsus, siis on see raamatu minekule parimaks tagatiseks. Luts on alati suutnud kõita laialdast lugejaskonda oma osava ning kerge jutustamisega. Ta keel ja stiil on rahvalikult ehtsad ning võltsimatud, seega kõigile nauditavad. Käesolevas teoses tuleb aga märkida stiili tihenemist ja ühtlasi ka kuivemaks muutumist. Sageli lehekülgi lugedes ei taha uskuda, et loed Lutsu teost.

Teose sisu? Pankrott?

Korralikult end ülestöötanud vana ärimees Aalman lubab endale väikese aastase puhkusreisi Lõuna-Euroopasse. Lõbusalt veedetakse seal aega opteerunud leskproua Siisi kulukas seltsis ajal, mil kodumaal määratseb kohutav pankrotitont. Äri on usaldatud ärijuhi Kippar'i hoolde, „kes pole mitte ainult ärijuht Aalmani äris, vaid ka pere-mehe isiklik sõber“ (lk. 43). See hoolitseb äri eest sama hästi kui peremees ise, ja raskused ei teki mitte Aalmani kulukast elust Siisiga Monte Carlos j. m., vaid sõprade ja äriivõlgnikkude massilisest pankrottijäämisest.

Kõik need raskused suudab Aalman Kippari abiga kõrvaldada ja oma äri seisukorra stabiliseerida. Isegi koduses elus, kus vahepeal

linnas liikuvate kuulujuttude mõjul ähvardas tulla suurem moraalne ning perekondlik pankrott, seab Aalman asjad kindlal käel korda. Autor näitab meile siin Aalmani kõigiti mõtliku ja kaaluka ärimehena „vanadest häädest aegadest“. Tuleb aga tagasi Siisi, on Aalmani tasakaal kadunud. Lõpetada otsustatud kõrvalhüpe jätkub. Otse naiivseks ja ebausutavaks muutub kaalukas Aalman, kui seikluse lõpu algatajaks saab Siisi, kes on leidnud endale uue „rahajõmmi“ — Uuli, kellega võib sõita jälle lõunasse lõbutsema. Uskumata naiivselt laseb ta Uuli õhutusel Siisi enda vekslitega sisse vedada ja anda lõpliku hoobi ärile. Ent ilma selle naiivsuset poleks autor saanud meile näidata Aalmani varanduslikku pankrotti, millele järgneb ka moraalne pankrott perekonnas ja naise surm viinadeliiiriumi. See kõik on ebausutav, psühholoogiliselt enam kui küsitav ja kirjanduslikult kaheldav. Ometi seisame teosele kahjuliku fakti ees.

Samuti ebausutav on Aalmani kerge ülesaaamine kõigest, isegi oma naise surmast, kellega ta kogu eluaeg oli hästi läbi saanud. Juba surmaõhtul saab ta kõrtsis oma kurvastusest üle ühe kahtlase nalja ja napsiga. „Mis te siis tahate? Te käite mulle närvide peale. Kas ma siis tõesti pean hakkama end pooma, kui suri minu abikaasa?“ (lk. 171), küsib ta nendelt, kes kahtlaselt vaatavad ta lõbusale tujule. Psühholoogilisest seisukohast vaadatuna on autor siin tõesti liiga kerge käega ning pealiskaudselt lahendanud suuri ja keerukaid hingelisi protsesse, millesse süüvimine oleks tulnud teosele kahtlemata kunstiliseks võiduks. Ent Lutsule antakse see andeks.

Majanduslikust pankrotist, mis, nagu märgitud, manatakse esile kahtlase ja ebausutavate abinõudega, on kahtlemata usutavam ja tähelepanevam moraalne pankrott, millesse on langenud Aalmani perekond: isa — 50-aastane flirtija Vahemere rannikul, mida Luts näib õige põhjalikult tundvat, olgugi et seal pole käinud (vt. lk. 9 jj.), ema — kodune salajoodik ja poeg — tänava kahtlaste elementidega tegevusetult ümberhulkuja. Kas pole see „moraalne pankrott“ (pealkirjal teine „t“ lõpust ära jäetud) mitte põhjuseks meie olnud ja tulevaile majanduslikele krahhidele? Ja kas polegi mitte moraalne pankrott see, mida Luts meile on tahtnud näidata?

Veel nii mõnelegi põnevale päevaküsimusele on Luts oma teoses vihjanud. Sellistena võiks märkida kasvatuse- ja haridusprobleemi, mis põnevalt päevakorras, üliõpilaste ja haritud inimeste tööpõlgust, kelle tüüpiliste representantidena esinevad Friedrich Stein ja Aalmani poeg Alfred, kes lõpetab oma elu enesetapmisega pargipingil; siis veel usulahud, mida valgustab kadetseja keelepeksja proua Meos. Veel nii paljugi moodsat ja tänapäevset on tolles Lutsu kergel käel kirjutatud raamatus, tehes ta kahtlemata loetavaks, kuigi tal puuduvad erilised kirjanduslikud väärtused.

P. Hamburg.

Richard Roht: Aeg. Romaan. „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus. 334 lk. Hind 4 kr.

Kahtlemata on Richard Roht meie produktiivsemaid kirjanikke. Aastas saadab ta turule paari romaani ja sedagi veel oma majaehitamise ja talu-siseseadmise kõrval. 1929. a. lihavõtteks serveeris ta meile „Naudingu“ ja jõuluks ilmus „Aeg“.

Säärane suur produktiivsus pole kunagi tulnud kasuks kunsti-teose sisulistele väärtustele: puudub aeg teose süvendamiseks ning viimistlemiseks ja teos tuleb nii-öelda palavalt turule saata. Seda

palavust on esijoones ette heidetud noortele, kuid sama haigust näib põdevat ka Roht. Nii polegi enamik tema viimase aja teostest lisandanud väärtusi meie kirjandusele ja Rohu romaanide puudumine ei jätaks sinna tühikut. „Nauding“ ja sellele eelnenud „See, millest avalikult ei räägita“ olid mingid tendentsilised, pedagoogilis-õpetlikud, aega hukkamõistvad ja moraliseerivad kirjutised, kus Roht oli hakanud kohtunikuks aja ja ühiskonna üle, mõistes kohut ilukirjanduslikus vormis.

Ka käesolev romaan viitab oma pealkirjaga samasse suunda. Esimesed peatükid viivad aga eksiteele. Jutt on maast, mullast, Kurgsoost ja Kriuka Kustast, Tsilga talu rentnikust, endisest külapumlerist ja Kurgsoo kuivatajast. See oli üks õnnestunumaid ning parimaid kujusid Rohu viimase aja toodangus. Samas näitab ta ka oma parimat ning tugevamat külge — loodusekirjeldusi, kevadet.

„Ning lõhnab küntud maa. Tuhanded adrad segavad teda sooja päikese all, kuna õhuvirvendused käivad kui miraažid üle inimeste päade. Ja linnuparved lendavad ning sädistavad kündjate taga“ (lk. 9).

Kõik see viib arvamisele, et Roht on seekord loobunud moraliseerivatest pedagoogilis-õpetlikkudest romaanidest ja annab meile kirjandusliku teose maast ja Kriuka Kustast. Sama kinnitavad ka järgmised peatükid vana Tsilga peremehe surmast, mis asetab Kusta talurentnikuna uude olukorda. Kõigiti näib Kusta kerkivat romaani keskkujuks.

Selles eksime aga rängasti. Rohule ei anna ikka veel rahu koolitatud talulapsed ja praegusaja „langenud“ ühiskond oma ülmodernse moraaliga. Ka Tsilga talu peremehel on kolm sellist „olen-dit“, kes on viinud talu võlgadesse: kaks poega ja üks tütar.

Kui Roht enamalt piitsutas ainult neid, kes olid maalt linna läinud peenemat elu ja kergemat tööd otsima, siis käesolevas teoses kurdab ta juba: „Aeg on maarahva täielikult muutnud — nii sise-miselt kui ka väliselt — vast ainult ühe kümne aasta jooksul... Nooremad mehed on krae, maniski ja lipsuga ning ülikonnad on moodsate värvidega, mõnel talupoisil koguni ilmatu laiad moodupüksid jalas. Kuid on nad veel talupoisid? Nad kõik on juba nii väliselt kui ka sisemiselt nii linnalaadilised, et vanaaegse maapoisi lihtsat tüüpi otsid asjata nende keskelt. Linnarietus, linnajutud. Öieti ajarietus ja ajajutud. Tüdrukud, kõige lihtsamadki, on veel moodsamalt riides kui poisid. Lühike seelik, ihuvärvi sukad, lühikesed lokid ja isegi värvitud huuled ei puudu enam mõnel. Ka kõige lihtsam karjatüdruk ajab vabal ajal oma takused hilbud maha ja tõmbab aja-seeliku selga“ (lk. 64—65). Nii näib maa välja Rohu moraaliprisma läbi vaadatuna. Ka sinna on jõudnud kõiki mürgistav linnakultuur, „ahvikultuur“. Ka maa-inimestele on külge hakanud kergema elu igatsus, tööpõlgamine ja üle jõu elamine, mille tagajärjel käib pristas haamriga talust tallu vekslid sisse nõudmas.

Esialgu pole see ajatõbi tabanud küll veel töökat ja rühkijat Kriuka Kustat, kelle eesmärgiks on päristalu, aga kehvad aastad ning ikaldused lasevad tal sellele eesmärgile läheneda väga vaevaliselt ja pikkamisi. See pikaldane viirelemine ja alaline orjamine ei meeldi aga Kusta peenele naisele, Zoojale, kellele ajavaim täiel määral on külge hakanud. Sama Zooja põgenebki romaani lõpul oma mehe juurest ja läheb otsima kergemat elu ja paremat põlve. Kustast saab selle hoobi tagajärjel sama külapumler, nagu ta oli varemalt, ja läheb ühes Unna-Kaarliga samal õöl alevisse jooma, milline jooming peab kestma kolm nädalat.

Nagu öeldud, pole Kusta ega tema naise traagika käesoleva romaani selgrooks ega kandejõuks. Raskuspunkt langeb Tilga talu koolitatud tütrele — Dagile.

Dagi on samasugune naudingut ihkav maa-tütarlaps, nagu oli seda Alli „Naudingus“. Vahe on ainult selles, et Dagi on juba saanud kõik selle naudingu, mida Alli ihkas. Dagit on juba romaani alul elu pihus, see elu — naudingu elu, mida ihkas Alli. Selle taotlemine läks Dagit palju lihtsamini kui Allil: „Dagi vastas sellele kuulutusele (ajalehe-tutvuse kuulutus; P. H.) ja Oskar Nilp nägi peagi, et Dagi on nii „lõbus seltsiline“, et paarist kuust mererannas suvitamisest oli vähe. Dagi oskas enda Nilbile hädasti tarvilikuks teha, Dagi kasvas peagi Nilbist üle. Keegi ei tea seda seni veel, kuid Dagi nimel on päälinnas ostetud maja, Dagi omanduseks on isegi see auto, millega sõideti maale. Nilbi äriasjad pole aga enam hiilgavad ja ta närvid selle tõttu mitte kõige paremas korras“ (lk. 76).

Kuidas maal võrdlemisi kehvades oludes üleskasvanud tütarlaps mõistab ennast teha nii vajalikuks ning huvitavaks, et suur-ärimees Nilp, kellel ometi peaks olema ärilist vaimu ja taipu, lühikese aja jooksul kingib pea terve oma varanduse Dagile, seda teab muidugi ainult Roht, teoses seda ei näidata. Samuti tuleb kahelda Dagi ülipraktilisuses, millega ta jõudis Nilbi varandused üle võtta. Maal kasvanud tütarlapsest on seda raske uskuda, vähemalt selle aja vältel, mil areneb see romaan.

„Dagi on Nilbi kaudu elumuredest üle saanud, kuid ega ometi Nilp ise ole ta ideaaliks. Nilp oli mõistagi ainult abinõuks, et Dagi oma ideaalidele ligemale võis tulla. Ning väliselt on Dagi kõik saavutanud, mis ta tahtnud, kuid sisemiselt, hingeliselt, on ta oma ideaalidest veel kaugel. „Hingeliselt“. Sest Dagit on ka hing. Ja nüüd, kus Dagit a e g a ka oma hinge eest hoolitseda, nüüd nõuab hing oma osa“ (lk. 116—117). Pankrottijääv Nilp on peale maja ja auto kirjutanud ka veel ühe äri Dagi nimele ja suurema summa sularaha pangas. Nilbi pankroti kaudu on Dagi majanduslikult kindlustatud. Nilp arvab seega ka enda kindlustatud olevat, kuid selles on ta eksinud: Dagit pole teda enam vaja ja Nilp visatakse uksest välja. Temal pole Dagit midagi enam nõuda. Kui ta seda siiski julgeb teha, naerab Dagi talle jäiselt näkku: „See on äri! Olete kord ostnud tütarlapse, siis makske ka nüüd. Inimese hind on kallis“ (lk. 178). Sellega on Nilbi ja Dagi vahekorral lõpp.

Kui pankrottijäänud ärimehe Nilbi võlausaldajad hiljemini tahavad alustada Dagi vastu protsessi, et oma kaotatud varandustest osagi tagasi saada, astub Dagi asjale kõige kategoorilisemalt vastu ja tahab oma õigusi kõigi abinõudega kaitsta. „Ei ole juttugi sellest, et Nilbi varanduse temalekuulumine oleks ainult fiktiivne mäng. Tema, Dagi, pole sellele kunagi nii vaadanud. Nimetatagu seda, kuidas tahes, aga Dagi peab seda kõike oma täieliseks omanduseks“ (lk. 308). „Naine ei ole mängukann, mida võtta ja visata võib ilma pikema jututa. Selle eest peab maksma, s. t. mitte naise eest, vaid ta omamise eest. Need on kaks iseasja. Kuid ka omamist ei tule võtta ainult turukaubana, nagu seda tehakse odavate inimestega. Kuidas keegi sellele vaatab. Omamine on käesoleval juhul rohkem kui turul kauplemine. Vähemalt hindab seda Dagi nii. Tema andis kogu oma elu, kogu oma isiku, kogu oma tuleviku mehe kätte, — kas see kõik midagi väärt ei ole, kas selle eest on mõni miljon senti vähe maksta?“ (lk. 309). Nii on Dagi loogika ja hingeelu Rohu arvates. Väga lihtne ja sirgjooneline.

Kuid see pole veel kõik. Dagi on ka hing, ja selle rahuldamiseks on tal nüüd aega. Et Dagi ajahingele anda kuidagi rahuldust, selleks astub esile õrnahingeline, kõikteadja-mõistja kunstnik Taavet Dreverk, Rohu tuttav lemmikkuju, kelle on arvustajad ristinud „papist kujuks“ ja kes käesolevas teoses ise selle üle hirmsasti pahane. See sihitu rändaja peab jällegi rändama sihitult, nautima maanteede romantikat, istuma südaööl maanteel, et prl. Dagi saaks vigastada autoga ta jala, et siis teda samariitlikult arstida ja sealjuures teha romantikat.

Kunstnik Dreverk ongi Dagi igatsetud hingetoit. „Ning Tsilga Dagi andub täie innuga oma romantikale. Palju on ta sääraseist juhtumusist lugenud, nüüd on temagi elu kinkinud talle midagi, mis on tõesti ilus, ebaharilik, kättesaamatu. Pärast kõike, mis on olnud, on Dagi leidnud oma tõelise õnne“ (lk. 131). Selle õnne omamiseks asub ta tööle. Kõikteadja kunstnik teab Dagi lühikest armupuhangut, mis kestab „igavesti“, kuigi see „igavesti“ pole vältavam kui vahest paar kuud. Et Dagi aga siiski liigselt peale käib ja tal endal paremaid väljavaateid pole, alistub ta tütarlapse soovidele. Ja nii saab Dagit proua Dreverk, kes tahab jääda eluajaks Tsilga tallu elama. Talutoadki seatakse vastavalt sisse.

Ollakse õnnelik. Önn tüütab aga ajavaimuga läbiimibunud Dagi. Linnas käies avanevad ta silmad. Ta on sattunud petliku õnne küüsi. Kuid: „See kõik pole nii hull. Jään vist jälle linna elama, ja abielu — abielu — sellega on aega ringi vaadata“ (lk. 305), arvab Dagi ise oma abielu kohta. Sellega on ka kõik otsustatud. Nad lähevad lahku. Lahkumineku-stseeni lavastab Roht aga väga algupäraselt — ajavaimule ja -rütmile vastavalt tänaval.

Dagi protestib selle vastu: „Ma ei uskunud, Taavet, et meie siiski nii lahkume. Keset uulitsat — nagu kaupmehed ärijuhus. Tule ometi minu poole, öhtul, mul on sääl ilus mugav nurk, sääl võime veel rääkida pehme lambitule valgel. Või oodanud mind ometi vähe maal — ma oleksin oma asjad korda seadnud ja tulnud jumalaga jätma... Metsas oleksime võinud lahkuda ilusasti, südamlikult, luuleliselt. Nüüd aga kui ärimhed...“

„Kõik on omal kohal,“ vastab Dreverk. „See juhtumine süin on väga ajakohane. Ja minagi olen väliselt pagana pihta moodus inimene. Vähemalt ma katsun seda, kuigi see mulle räske. Ja peab seda olema, muidu ei saa elada, muidu süüakse papist kuju päriselt ilmast välja“ (lk. 316).

Kõik see on peategelase „hingeelu“, nähtud läbi Rohu prisma, mis teeb kõik nii lihtsaks ja arusaadavaks. Asjata oleks hakata otsima siit usutavat, tõepärast inimlikku psühholoogiat ja isikupärasust. Dägiga on Roht andnud praeguse aja vaimule vastava, teatud kategooria naise lihtsustatud üldvalemi, millesse võib paigutada ühe või teise ärimehi pankrottiajava armukese üldkontuurid. See valem on muidugi tublisti rohtlik.

Asja selgituseks lisatagu siia saavutatud ajaline kiirusrekord. Sirelite bitsmisest kuni varasügiseni, enne lehtede langemist jõuab peategelane loobuda Nilbist, pummeldada Tartus, armuda „põõraselt“ Drevergis, võita selle, hoolimata vastupanust, temaga abielluda, maitsta õnne, unistada kuuvalgusel metsades, sellest „igavesest armastusest“ ning õnnest pettuda ja lahkumineku-gagi varakult valmis saada. Psühholoogiliste vassingutena on see märkimisväärne **Rohu** rekord praegusel rekordiderohkel ajal.

See fakt ütleb meile juba kõik käesoleva teose psühholoogilised, loogilised ja kunstilised väärtused.

Sama ebamääraselt on iseloomustatud ka teised aja lapsed, esi-joones Dagi vennad, Adolf ja Florian, esimene igavene üliõpilane ja teine klaun. Kindlapiirilised pole ka Nilp ega teised äri-inimesed. Nilbist teame ainult niipalju, et ta on Dagisse armunud ja teeb suure eduga pankroti oma pesuvabrikule ning äridele — ja see on ka kõik. Kuhu on jäänud ärimehed psühholoogia, iseloom ja ettevaatlikkus?

Ilmekamad on kujud maalt. Meelde jääb Tsilga talu kangekaelne peremees, kes vihkab arsti rohkem kui surma. Temas aimame eesti vana taluperemehe traagikat, mille kutsuvad esile armastus maa vastu ja järeltulijate võõrdumine isale nii armsast ja hinge külge kasvanud maast. See on suur sugupõlvede vahetuse traagika, mida riiavad mitmed meie kirjanikud oma teostes, eesotsas Tammsaare oma „Tõe ja õiguse“ esimese osa lõpupoole, aga millele on kunstiväär- tuslik käsitlus senini alles andmata. Ka Rohu käesolevas teoses on sellest ainult pealiskaudseid vihjeid ja kergeid õnnestunud ülelibise- misi, nagu peremehe teadlik põlluveerele surema minek (lk. 45—46) j. t.

Erinev on vana perenaise Anu kuju, kes — vastandina oma me- hele — vihkab maad ning talu ja kõigiti on püüdnud lapsi sealt välja juhtida kergemale ning puhtamale elule. Dagi on ta silmatera, kõige oma „hea teenistuskohaga“. Selle vanainimese moraalsed mõõdu- puud näivad tema vanaduse ja aja kohta liiga modernsed, seega küsitavad olevat.

Kunstnik Dreverk on ennast juba ise karakteriseerinud, kui ta arvustajatega polemiseerides nimetab ennast „papist kujuks“, nagu tema arvustajad teda nimetavad (vt. lk. 181—190 j. m.). Tõeliselt romantitseb ta siin samuti kui Rohu varasemais teoseis. „Dreverkki armastab talu loomi, põllutööriistu, toiminguid, talitusi, hooneid, asju. Mitte, et tal oleks põllumehe huve, ei, vaid kõik need talupidamise asjad on rahulikud, loomulikud, lihtsad ja algelised. See on elu, õige, võltsimatu, puhas. See ei peta, on selge ja tõeline“ (lk. 259). Huviosalised on seega asjad iseenesest, mitte nende väärtuste ega suhetega, samuti nagu Dreverk naudib loodust ja rändab ainult nau- timise ja rändamise enese pärast.

Abieluseikluse tagajärjed Dagma nägi Dreverk kõik ette. Kuid lõpp? „Tõtt öelda, tuli see natuke varem, kui ma arvasin, ja kord olin ma isegi nii loll, et ma lootsin, et see üldse ei tulegi. Kuid see on mu vana haigus, südamehaigus — niiöelda, hingehaigus. Mu vanamoodi südame ja hinge haigus. Selletaoliste lolluste eest nime- tataksegi nüüd mind papist kujuks“ (lk. 315), tunnustab ta teose lõpul Dagile avameelselt. Olgu siis nii.

Kusta naise Zooja pahurust on mõningad korrad nimetatud, kuid esile pole seda toodud, ja seepärast tundub väga kerge ja põhjenda- matu ta põgenemine mehe juurest ja ebausutav ta ematunnete iseloo- mustus. Sama kergelt on lastud korralik, rühkija ja töökas Kusta teose lõpul minna endiseks külapumleriks, ühele astmele Unna-Kaar- liga, kes „väümiis siin, väümiis säääl, väümiis säitsme valla pääl“. Liiga väikeseks selle põhjuseks on Zooja kodunt põgenemine. Kusta polegi nii kinni Zooja küljes. Lähedasem ta hingele on maa, talu, mille peremeheks ta igatseb saada.

Millegi pärast on teosesse toodud veel ehitustööline Kristjan oma naise Anna ja kaupmees Värdi Tohumetsaga, ja nendega seltsib veel kingsepp Krivanoi. Teose sündmustikuga pole neil midagi ühist.

Nad elavad omaette elu, riidlevad ja tülitsevad omaette, olenemata Kustast, Dagist, Drevergist ja teistest teose tegelastest. Pealegi lõhnab kogu see salk väga „Tatriku“ alevi järele. Võib-olla poleks teos ilma nende kõrvaliste isikuteta ega seiklusteta andnud välja oma harilikku Rohu romaanimõõtu, 300 lk. taskukaustas. Ent nüüd on see läinud 34 lk. üle. Igatahes tuleb nende lisategelaste esinemine kirjutada kompositsiooni miinuste hulka.

Ka oma targutusi ega ajaarvustusi pole Roht suutnud selles teoses jätta. Siin pole need aga otseselt Rohu omad nagu „Naudingus“ või teoses „See, millest avalikult ei räägita“. Roht jätab polemiseerimise ja moraali ning aja hindamise tegelaste teha. Olgu näiteks 14. peatükis Kusta arutus: „Nüüd muud kui vihutakse linnamoodi toite ja juuakse restoranides konjakit. Kõik on saksad. Lapsed — need on, et ära mine ligigi. Tütred siidmantlid seljas, poegadel tsimmid jalas. Las muudkui käia. Pidud, pallid, söidud, trallid, voksid ja taksid igal pool. Linna sõidetakse raudteel, linnast kihutatakse autoga koju, lase litatata. Aga kust see kõik välja võetakse? Kust see raha peab tulema? Talud on endiseks jäänud, ikaldused päale kauba. Mina mõtlen, looge enne talud ümber, seadke enne talude maad väljamaa eeskujuga perra, siis hakake peenikest elu sisse seadma ja väljamaa kombel trillerdama. Aga inimesed on sitad: söimavad maad ja aega. Maa on ikka aus, maa on ikka endiseks jäänud ja aeg jookseb oma moodi, muudkui inimesed on raisku läinud“ (lk. 165—166). Kas pole see räägitud otsekui Rohu suu läbi? Samuti on pannud Roht oma sõnad ka käsitöölise suhu, kui see lk. 281 räägib „ahvikultuurist“ ja muist aja pahedest. Samaste targutustena märgitagu veel lk. 288 jj.

Nagu eespool selgunud, pole sellel teosel ka erilisi kompositsioonilisi ega stiililisi vourusi. Teos on harilikus ilmetus stiilis valatud harilikku rohtlikku romaanivormi ja ei tõuse ilukirjanduslikule tasapinnale.

Üldiselt puuduvad teosel väärtusliku kirjandusteose tunnused, ja see tõestab veel kord, et Richard Roht on muutunud meil täiesti aja-viitekirjanikuks. „Aeg“ on teos, mida pealelõunail kušetil lebedes teatud mõnuga võib lugeda. Suuremaid nõudeid ei saa talle asetada.

P. Hamburg.

Vastuväiteid „Isa Goriot“ tõlke arvustamise puhul.

Loobudes esmakordselt oma põhimõttest, vastata oma arvustajaile, teen pr. Sillaotsa kirjutisele, mis käsitleb Balzac'i „Isa Goriot“ tõlget, erandi ainult selle tõttu, et see on insinueriv ja on peale ühe leitud vea rajatud minu ja mu kaastõlkija arvustaja Sillaotsa prantsuse keele vääramis-aruamisele või koguni puudulikule mõistmisele.

Et „Isa Goriot“ tõlge on algupärandist nõrgem või „labasem“, nagu ütleb pr. Sillaots, sellega olen nõus ja luban enesele oletada, et kui isegi Balzac oleks tõlkinud Sillaotsa mõne teose prantsuse keelde, siis seegi oleks saanud labasem eestikeelsest algupärandist.

Missuguste „vigadega“ tuleb pr. Sillaots õpetama teisi, seda tõendagu järgnevate veaks loetud „vigade ja ebatäpsuste“ loend:

„... annab nii jõleda iseloomu peaaegu kõigile pariisi majule...“ (donne un caractère ignoble...) on täiesti õieti tõlgitud: vaadatagu Wiedemann'i „jõle... st. järe = abscheulich“, mida tõlkijad just tahtsidki ütelda. Pr. M. Sillaots tarvitab ise korduvalt oma tõlgetes *ignoble* valesti.

Mille poolest „en butte aux impatience“ — „kibele des kannatamatusest“ (võiks ka olla kannatamatuse küüsis või vallutatud kannatamatusest) ebatäppis on või labasem, jääb arusaamatuks, samuti kui: „Kuigi see (mõeldakse viletsust) ei ole veel kaltsus ning räbalas...“ (ni trous ni haillons...) (võiks ju olla aukuline ning räbalas), aga mille poolest on viimane parem?

Täiesti valele teele juhib pr. M. Sillaots aga oma õpetusega „ülespuhverdatult“ (attifée) puhul, mille pr. Sillaots tõlgib: valitult, peenelt ehitud. Just neil päevil ilmunud Louis Villecourt'i „Prantsuseesti sõnaraamatus“ leiame *attifer* tõlgituna = mukkima (lk. 40), mis tähendab ainult halvamaitselist ehtimist. Kui pr. Sillaots oleks võtnud vaevaks tähele panna lauset, milles see sõna esineb, siis oleks ta kindlasti taibanud, et lohverdavate tuhvlitega jne. rõivastunud proua Vauquer' juures ei või juttugi olla valitud, peenest ehtimisest.

„Tiré a quatre épingles“ on meil tõlgitud „tipp-topilt riidetatud“, millise tõlke leiab pr. Sillaots olevat labastamise; aga kui ta lõöks lahti L. Villecourt'i sõnaraamatus lk. 206, siis leiaks ta ka sealt selle just sõna-sõnalt täpsalt samuti tõlgituna, sest et see „tip-top“ vastab täpsalt prantsuskeelsele mõttele. Või eksivad siiski ka prantslane Villecourt ja ta kaastöölised, kelle hulgas on raamatu eessõnas nimetatud ka pr. Sillaots ise?

Ka „vehverdaja“ (cette farceuse-là) äratav pr. M. Sillaotsa meelepaha. Tõlkijad aga leiavad koguni, et see sõna vägagi sobib seda sõna „Isa Goriot's“ tarvitatava sunnitöölise suhu, kes kõneleb seiklejast valekrahvinnast, kes elas kord proua Vauquer' pansionis. L. Villecourt'i sõnaraamatus on tõlgitud *farceur*: tembutaja, jantleja. Aga mille poolest on need viimased vähem labased meie „vehverdajast“?

Sõna „koogutatakse“ (où l'on se tapit...) oleme tarvitanud tavalisema „konutatakse“ asemel, ja selles mõttes tuntakse täh. sõna vähemalt Harju- ja Järvamaa mõnes kihelkonnas.

„Qui ne me revienner pas“ = „kes mulle ei hakka“ on tarvitatud pro „kes mulle ei meeldi“ mõttes, nagu seda on proua Sillaotski täiesti õieti aru saanud; seda täiesti rahvakeelset ütlust tarvitab „Isa Goriot's“ jällegi sunnitööliline.

Proua Sillaots soovib sõna „vimma“ asemel „haavunud viha“, aga jätab seletamata, mis on „haavunud viha“, ega mõtlegi, et nende sõnade koostamisel saame mõttelise nonsensi.

Sellise „vigade ning ebatäpsuste“ põhjal teebki proua Sillaots oma järeldusi ja üldistusi „Isa Goriot“ tõlke kohta ja laskub kahel puhul koguni märkusteni, et tõlge olevat venemaiguline, leides seda nimelt rahvusvaheliste võõrsõnade tarvitamisest ja eriti sõna „žandarm'i“ transkribeerimisest. Selline insinuaatsioon on juba enam kui ülekohtune, sest tõlke järele tõlkimine — kui pr. Sillaotsa vihjed seda peavad tähendama, nagu oletada võib — on alati selgesti tõestatav, millist tõsiasja oleks võinud kuulnud olla ka pr. Sillaots. Kui aga pr. Sillaotsal tekkisidki säherdused oletused, miks ei tõesta ta neid meie tõlke puhul?

Mis puutub aga üksikute sõnade transkribeerimisse, siis on see sündinud kirjastuse korrektori keelelise nõude järele, mis polnud iga kord kaugeltki kooskõlas tõlkijate omaga. Samuti pole tõlkijad vastutavad kõigi ettetulevate vähemate keeleliste vigade eest.

Bernhard Linde.